ORBÁN JÁNOS*

BAROKK HÁZBÓL KÁVÉHÁZ. A MAROSVÁSÁRHELYI BISSINGEN-PALOTA ÁTALAKÍTÁSAIRÓL**

Kulcsszavak: *Marosvásárhely; építészet; historizmus; kávéház;
Berzenczey Domokos; Keleti Béla*

Marosvásárhely főterén, a Bartók Béla utca sarkán mutató épület vonja magára a járókelő figyelmét. Jó arányai, elegáns sarokerkélye, homlokzati díszei megkülönböztetett helyet biztosítanak számára a város századforduló építészetében. Nem ismeretlen a helytörténet számára: a közemlékezet pontosan megőrizte a 20. század első felében birtokló Bissingen Ottóné nevét,¹ a közelmúlt kutatásai pedig az épület homlokzatának tervét is felszínre hozták a levéltárak mélyéről.² A város múltjában tájékozott marosvásárhelyiek azt is jól tudják, hogy a Monarchia korában földszintjén működött a Korzó kávéház. Az már kevésbé ismert, hogy az épületnek jelentős művészettörténeti értékeket felmutató 18. századi előzménye is volt, mely 1900 után, a kávéház létrehozásával szoros összefüggésben álló radikális átalakítások nyomán enyészett végképp el. Alább ezeknek az épület mai arculatát meghatározó, többrendbeli munkálatoknak a levéltári forrásokkal jól dokumentálható történetét szeretnénk bemutatni.

A FÖLDVÁRI-HÁZ

Előtte röviden meg kell ismerkednünk a mai épület barokk előzményével. Ez az emeletes, hattengelyes, középen kocsibehajtóval kialakított, cserépfedelű, manzárdte-

* ORBÁN JÁNOS (1981), PhD, művészettörténész, tudományos kutató, Maros Megyei Múzeum, orbanjanos@yahoo.com.

** A tanulmány megírása idején a szerző *Székelty Előfutár* ösztöndíjban részesült, melyért ezúton fejezi ki köszönetét.

1 KERESZTES Gyula: *Marosvásárhely régi épületei*. Difprescar, Marosvásárhely, 1998. 83; FODOR Sándor (S.)–BALÁS Árpád: *Marosvásárhelyi útikalauz*. Impress, Marosvásárhely, 1998. 24.

2 Ioan Eugen MAN: *Târgu-Mureș, istorie urbană, II. Din anul 1850 până la primul război mondial*. Nico, Târgu-Mureș, 2009. 120, 125. Fig. 74.

tős ház Mikolai Tóth István 1827-ben rézbe metszett városképén tisztán azonosítható. Forrásaink szerint építtetője gróf Földvári Ferenc volt, és a Királyi Tábla beköltözését követően kibontakozó barokk kori helyi építészeti fellendülés jelentékeny emlékének számított.³ Építéstörténete kivételesen jól dokumentált, de itt csupán rövid összegzésére szorítkozunk. Földvári Ferenc (1700–1770) a szükséges telekrészek megszerzését követően, 1764. december 29-én kötött szerződést Paul Schmidt kőművespallérral az építkezésre, aki vállalta, hogy két év alatt a házat kulcsrakészen átadja a megrendelőnek.⁴ A pallér a szerződésbe foglalt összeget 1764. december 29. és 1766. november 27. között az utolsó forintig felvette⁵ – a munkát tehát két év alatt becsülettel elvégezhetette. A homlokzatra a megrendelő családi címere került, ezt Kolozsváron egy *Anton* nevű mester faragta 30 magyar forintért⁶ – minden bizonnyal a keresett kolozsvári szobrászról, a marosvásárhelyi Toldalagi-palotán ez idő tájt szorgoskodó Anton Schuchbauerrol van itt szó.⁷ A mennyezeteket stukkóművek díszítették, 1766-ban ugyanis előírták, hogy a pallér „a hátulsó két házaknak stukatúráit mindenekben a többihez hasonló módon megvirágozza”.⁸ A lépcsőház díszítőfestését 1768-ban Paul Seblauer képiro készítette el: oldalfalaira „minél díszesebben lehető virágok” között „illendő vadaknak, madaraknak és egyéb kigondolható rendes mulatságoknak”, mennyezetére „a Magyarok Mausoleumában expressált, s legelől effigialt 15 hercegeknek és királyoknak” megfestését vállalta.⁹ A mintakép, az 1664-ben Nürnbergben kiadott *Mausoleum* magyar vezéreket és királyokat ábrázoló, a korban népszerű metszetsorozata¹⁰ ikonográfiailag is különleges emlékké avatja a régi házat – méltán sajnálhatjuk, hogy az alább tárgyalt 20. század eleji átalakítások miatt nyoma sem maradt a barokk kor emlékeinek.

- 3 ORBÁN János: *Táblabírák, főnemesek, pallérok és házak. Városkép és társadalom változásai Marosvásárhelyen a Királyi Tábla beköltözését követően = Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére.* Szerk. BÁNYAI Réka–SEBESTYÉN SPIELMANN Mihály. Teleki Téka Alapítvány, Marosvásárhely, 2009. 245–280.
- 4 Paul Schmidt szerződése. Nagyida, 1764. december 29. MNL OL, P 676 - A Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Földvári cs. levéltára (a továbbiakban MNL OL, P 676), 14. cs. 1764, 239.
- 5 MNL OL, P 676, 14–15. cs. 1764–1766, passim.
- 6 Marosvásárhelyi házra különösen expendált necessariumok listája. MNL OL, P 676, 14 cs. 1765, 371.
- 7 BIRÓ József: *A gernyeszegi Teleki-kastély.* Sárkány nyomda, Bp., 1938. 38.
- 8 Hátralévő munkák jegyzéke, 1766. november 27. MNL OL, P 676, 14. cs. 1765, 370.
- 9 BIÁS István: *Erdélyi művészettörténeti adatok.* Művészet X(1911). 8. sz. 370–374.
- 10 *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae ducum...* Norimbergae, 1664.

VÁZLATOS BIRTOKTÖRTÉNET A 19. SZÁZADBAN

Az építtető 1770-ben elhunyt, végrendeletében a házat gondozásra szoruló „boldogtalan” fiára, Istvánra, és annak feleségére, hidvégi gróf Nemes Juditra hagyta.¹¹ Róluk a ház gyermekükre, ifj. Földvári Ferencre szállt, akinek gyanús körülmények között esett hirtelen halálával 1786-ban a fiúág kihalt. Özvegyét, Bethlen Máriát 1793-ban sikerrel perelte a nagyapjuk végakarata értelmében leányágon szétosztandó javakért az elhunyt testvére, Földvári Druzsiana, a jövődöbéli marosszéki főkirálybíró, Teleki Mihály felesége.¹² A ház ezen az úton került Teleki családjának tulajdonába, és ott is maradt a 19. század első három évtizedében. Az 1830-as évek közepén az épületnek és a hozzá tartozó kiterjedt teleknek már új tulajdonosa volt Barcsay János személyében, egy 1835-ös becsülevél az ingatlant 43 197 rajnai forint 40 krajcárra értékelte¹³ – bizonyára Teleki Mihály unokája, Miklós adhatta el neki a korábbi években.¹⁴ Az 1850-es népszámlálás a 289. szám alatti házat már gróf Lázár Eszter tulajdonaként rögzítette,¹⁵ valószínűleg férje, a szabadságharc eseményeit követően Magyarországra menekült Lázár József kényszerű távolléte miatt.¹⁶ Az épületben öt albérlőt vettek számba: báró Johann Stutterheim császári–királyi ezredest (előzőleg a szabadságharc erdélyi hadszíntereinek fontos szereplőjét)¹⁷ Friderika feleségével és Alfréd fiával; Richtzeit Zsigmond izraelita kereskedőt és feleségét; Göde Istvánt és nejét; Vitális Karolina divatárust és nem utolsósorban Kántor Anna színésznőt, aki nem más, mint a reformkori magyar színjátszás kiválósága, *Kántorné Engelhardt Anna* (1791–1854),¹⁸ aki, mint köztudott, élete utolsó éveit Marosvásárhelyen töltötte, és itt is hunyt el.¹⁹ Az 1857-es népszámlálás már az időközben hazatért Lázár Józsefet említi tulajdonosként, ekkor már katonai kórházként használták az épületet, mely 32 be-

11 Földvári Ferenc végrendelete. Marosvásárhely, 1766. november 28. MNL OL, P 676, 15. cs. 1767, 81–95.

12 Facti species... MNL OL, P 676, 16. cs. 1771, 19–21.

13 Becsülevél. Marosvásárhely, 1835. február 26. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Lázár család medgyesfalvi levéltára, 584. cs. 44.

14 Teleki Miklós és Barcsay János a marosvásárhelyi kórház curatoratusához. 1835. április 12. Uo. 39.

15 Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala (a továbbiakban RNLtMaros), Marosvásárhely város levéltára (a továbbiakban Mvhl), Összeírások és népszámlálási iratok. Az 1850-es népszámlálás iratai, 40. cs. Nro. 289. 145–149.

16 LÁZÁR Miklós: *A gróf Lázár család*. Kvár, 1858. 241–245.

17 CSIKÁNY Tamás: *A háromszéki kisháború 1848 őszén*. Hadtörténelmi Közlemények CXX(2007). 3. sz. 837–875.

18 Megjegyzendő, hogy a népszámlálási íven 1802-es születésűnek vallja magát.

19 FODOR István: *Kántorné, az első legnagyobb magyar tragika végállomása Marosvásárhelyen*. Marosmenti Élet kiadása, Marosvásárhely, 1939 (Krónikás Füzetek. Fodor István monográfiái gyűjteménye, IV. sorozat, 1).

tegnek adott otthont.²⁰ 1869-ben a funkció változatlan, birtokosa pedig József fiának, Lázár Mórnak (1817–1865) az özvegye, Barcsay Polixéna (mh. 1906),²¹ a házat az 1830-as években megszerző Barcsay János leánya.²² Házasságukra 1841. február 1-jén került sor, a ház minden jel szerint ezen az úton került a közeli Medgyesfalván birtokos Lázár grófok tulajdonába.²³

LÁZÁR JENŐ (1845–1900)

A 19. század utolsó évtizedeiben a korabeli erdélyi főúri társadalom különös figurája, Mór fia, Lázár Jenő országgyűlési képviselő volt az épület gazdája. 1845-ben született,²⁴ 1869-ben házasodott, felesége, Bors Rudolphine (1845–1894), báró Bors Frigyes tamáshidai birtokos leánya. Margit leányuk 1891-ben ment férjhez a lovrini birtokos báró Lipthay Frigyeshez.²⁵ Lázár Jenőt a kortársak műgyűjtőként, a háziipar pártfogójaként, szenvedélyes vadászként ismerték, nekrológjai ihletett művészként méltatták, kiemelve a porcelánfestészet, műbútor-asztaloság terén mutatott tehetséget. Országos politikai pályafutásáról alig ejtettek szót, igaz, ez rövidre sikeredett: 1887-ben nyert országgyűlési mandátumot a gernyeszegi választókerületben, mérsékelt ellenzéki programmal, ám vitatott körülmények között.²⁶ 1892-ben a nemzeti párt jelöltjeként már alulmaradt Temes vármegye rittbergi kerületében,²⁷ s későbbi

20 RNLTMaros, Mvhl, Összeírások és népszámlálási iratok. Az 1857-es népszámlálás iratai, 68. cs. Nro. 289. 154.

21 Székely Lapok XXXVI. 101. sz. (1906. május 3.) 2.

22 Az ingatlan ekkor 19 szobát, 5 konyhát, 5 kamrát, 2 pincét, 2 raktárt, 1 fészert foglalt magában. RNLTMaros, Mvhl, Összeírások és népszámlálási iratok. Az 1869-es népszámlálás iratai, 77. cs. Nro. 289, 585–586.

23 LÁZÁR: *i. m.* 248.

24 Uo. 250.

25 Közérdek III. 33. sz. (1891. augusztus 16.) 2.

26 Állítólag csak azért, mert ellenfele, a népszerűbb Berzenczey István késve érkezett a választás helyszínére. Budapesti Hírlap VII. 177. sz. (1887. június 28.) 3; Pesti Hírlap IX. 291. sz. (1887. október 23.) 2; VÁRADY Aurél: *Aki az óra késése miatt esett el a képviselői mandátumtól. Emlékezés Berzenczey Tár Istvánról, a vad zseniről.* Keleti Újság XIII. 203. sz. (1930. szeptember 15.) 5.

27 Budapesti Hírlap XII. 29. sz. (1892. január 29.) 6. Ennek kapcsán a *Pesti Napló*-ban közzétett sértő cikk miatt párbajba keveredett Deschán Achill alispánnal, majd Hollósy Gyula főszolgabíróval, 1893-ban mindhármut rövid fogházra ítélték. Az ügyet az országos sajtó a szokott élvezettel követte. Pesti Hírlap XV. 298. sz. (1893. október 28.) 12. Lázár egyébként is folyton párbajozott, 1889-ben Károlyi László gróffal, 1892-ben egykori kerületi riválisával, a szintén notórius párbajhős Berzenczey Istvánnal. Pesti Hírlap XI. 340. sz. (1889. december 10.) 4; Pesti Hírlap XIV. 355. sz. (1892. december 24.) 7. Vö. KELEMEN

mandátumszerzési próbálkozásai is sikertelenek maradtak.²⁸ Ezután talán másfelé tájékozódva kereshette a politikai érvényesülés lehetőségeit, halála előtt, 1899 nyarán ugyanis belépett a szabadelvű klubba.²⁹

Iparművészeti kincsei és iparosmunkái állandó szereplői voltak a korabeli kiállításoknak: 1883-ban régi díszkabátot küldött a kolozsvári női háziipari kiállításra,³⁰ 1898-ban fára készített saját festményt a Maros-Torda vármegyei kiállításra,³¹ 1899-ben bútorokat a párizsi világiállítás erdélyi történelmi részlegére.³² Műiparosként egyik legjelentősebb bemutatkozása az 1885-ös budapesti országos kiállítás volt. Már 1883-ban medgyesfalvi műhelyében dolgozott az általa felfedezett Köllő Miklós (1861–1900), a neves szobrász, akivel együtt készültek az eseményre: Köllő egy szobát, a gróf egy konyhát bútorozott volna be, az enteriőrök textíliáit szintén Medgyesfalván szőtték.³³ Végül egy, Köllő tervei alapján készült úriszobát mutattak be, nagy sikerrel.³⁴ A faragványokat a szobrász, az asztalosmunkát Bucsy Benjámín és

Lajos: *Születtem Marosvásárhelyt. Önéletrajzi feljegyzések*. S. a. r. GAÁL György. KOMPRESS–Korunk Baráti Társaság, Kvár, 1993. 126–129.

28 Az 1893-as pótválasztáson újra a Nemzeti Párt jelöltje lett Bács vármegye hódoltsági kerületében, ám Apponyi Albert támogatása ellenére ismét veszített – a hírlapok élcelődtek is a mandátum nélkül maradt, az országgyűlés karzatára kényszerült exképviselelő –, és bár ellenfele mandátumát utólag megsemmisítették, 1894-ben már nem indult újra a kerületben. 1896-ban az ellenzék a lovrini kerületben indította, kevés eséllyel – veszített is Rónay Jánossal szemben. *Pesti Napló* XLIV. 84. sz. (1893. március 20.) 1; 91. sz. (1893. március 28.) 1; *Budapesti Hírlap* XIII. 118. sz. (1893. április 30.) 4; *Pesti Napló* XLV. 15. sz. (1894. január 15.) 1; XLVII. 293. sz. (1896. október 24.) 3, XLVII. 298. sz. (1896. október 29.) 10.

29 *Pesti Napló* L. 177. sz. (1899. június 28.) 2.

30 *Vasárnapi Ujság* XXX. 10. sz. (1883. március 11.) 160–161.

31 *Közérdek* X. 42. sz. (1898. október 16.) 3.

32 *Pesti Napló* L. 206. sz. (1899. július 27.) 13.

33 *Budapesti Hírlap* III. 348. sz. (1883. december 19.) 5.

34 „A harmadik megrendelt úri szoba gróf Lázár Jenő tulajdona, ki ezt az általa kiképeztetett Köllő fiatal szobrász tervezete után erdélyi (székely) iparosok által – a faragászati munkáknak tervező általi előállításával mellett – hazai tölgyfából készítette. A dombor és figurális faragások, az ornamentica tetszetős alakban nyilvánulnak, habár a könyvszekrény rajzával mindenben egyet nem érthetünk, mert olyan nagy testet, mint ezen szekrény, két kis kölyök orosz lány nem tarthat, s ez az, mi e sikerült alakzatú szekrénynél méltán kifogásolható. E két orosz lány elhagyásával a szekrény compositiója és kivitele ily genrében a legszebbek közé volna sorolható. A pamlag összeállítása, a vele kapcsolatos étagerral, és ennek talapzatul szolgáló szekrénykével, mely egyik felől kihúzható mosdót is képez, genialitásra vall. Különben, a mint a többszörösen hallott nyilatkozatokból ítélni lehet, a fülke a nagyközönség kiváló tetszését vívta ki. A szemlélőkre kellemes benyomást tesz, s nem kételkedünk, hogy állandó helyén, ha majd kellő világítást nyerhet, iparpártoló és kiválóan műértő gazdájának kedves otthonját képezendi Medgyesfalván.” *Magyar Ipar* VI. 11. sz. (1885. június 15.) 158. *Vö. Katholikus Hetilap* XLI. 27. sz. (1885. július 2.) 231.

Hauke Frigyes készítette – munkájukat közreműködői érdemmel ismerték el,³⁵ Lázár pedig díszoklevelet vehetett át „jó munka-, jó ízlés- és közhasznú tevékenységért”.³⁶ Az országos kiállításra a Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet által rendelt székely pavilon („székely ház”) Lázár terve szerint és felügyeletével készült Medgyesfalván.³⁷ Ez 1885 első hónapjaiban épült,³⁸ márciusban pedig elemeire bontva úton volt a főváros felé, ahová a 15 000 forint értékű háziipari cikkek már megérkeztek.³⁹ A kiállító- és elárusítóhelyiséget magában foglaló hagyományos házat⁴⁰ a fővárosi sajtó többször méltatta, a *Vasárnapi Újság* illusztrációkat közölt róla.⁴¹ Az 1600 forintba került épületet a kiállítás lejártával Máthé Domokos fogorvos vásárolta meg 650 forintért, svábhegyi nyaralója mellett tervezte felállítani.⁴²

Lázár szenvedélyes gyűjtő volt: régi bútorokat, szőnyegeket, ötvöstárgyakat, tájékipákat, de főleg kerámiát gyűjtött.⁴³ „A felekezet magyar főpapja azonban alighanem gr. Lázár Jenő, kiről úgy emlékeznek a cserepesek, mint a tatárjárásról. A ki olyan vidéken akar szerezni, a melyen a gróf már áthaladt, az nem talál semmit!” – írta róla Herman Ottó a népi kerámia rajongóinak „felekezetére” célozva.⁴⁴ 1884-ben, amikor a fővárosban felmerült a székelyföldi agyagipari iskolák létrehozásának szükségessége, Lázár ajánlkozott, hogy Medgyesfalván saját költségén fel fog egyet sze-

35 Budapesti Közlöny XIX. 236. sz. (1885. október 16.) 3.

36 Budapesti Közlöny XIX. 235. sz. (1885. október 15.) 3; Vö. *Az 1885. évi Budapesti Országos Általános Kiállítás. A jury-tanács határozatai alapján kitüntetett valamint a versenyen kívül álló kiállítók és a kitüntetett közreműködők jegyzéke*. Bp., 1885.

37 A vállalkozási részért Gáspár Gyula marosvásárhelyi kereskedő felelt volna. *Vasárnapi Újság* XXXI. 42. sz. (1884. október 19.) 677; *Fővárosi Lapok* XXI. 285. sz. (1884. december 4.) 1837.

38 Lázár még egy fiatal székely házaspárt is szerződtetett bele. *Budapesti Hírlap* V. 36. sz. (1885. február 6.) 6.

39 *Budapesti Hírlap* V. 77. sz. (1885. március 19.) 6. A tárgyak részletes felsorolása: Marosvidék XV. 13. sz. (1885. március 19.) 1–2.

40 „Az épület egy rendes székely lakóház, melynek elől és oldalt tornáca, közepén pitvara, két szobája s egy kamrája van. Egyik szobája tisztán kiállítási helyiség lesz, ősi székely háztartáshoz való tárgyakkal felszerelve, egy székely házaspár vezetése alatt. A másik szobában székelyföldi házi-ipar cikkeit: szőtt, fonott, agyag, fafaragási sat. tárgyakat fognak elárusítani.” *Fővárosi Lapok* XXII. 85. sz. (1885. április 12.) 551.

41 *Vasárnapi Újság* XXXII. 24. sz. (1885. június 14.) 388.

42 *Fővárosi Lapok* XXII. 282. sz. (1885. november 18.) 1879.

43 MÁRIAFFI Dávid: *Gróf Lázár Jenő (1845–1900)*. *Vasárnapi Újság* XLVIII. 2. sz. (1901. január 13.) 25.

44 HERMANN Ottó: *Magyar bokály, magyar tál*. *Vasárnapi Újság* XXXIV. 19. sz. (1887. május 8.) 311.

relni.⁴⁵ 1888-ban a budapesti Iparművészeti Múzeumnak adta el mintegy húsz éven át gyűjtött, 413 darabból álló kiváló majolika-gyűjteményét 5000 forintért.⁴⁶

Utolsó éveiben kiemelt figyelmet szentelt a medgyesfalvi birtokán létrehozott asztalosműhely fejlesztésének. Méltatói szerint ekkor már Charles Robert Ashbee (1863–1942) művészetével rokon szellemben, tehát az Arts and Crafts elképzelései felé fordulva alkotott.⁴⁷ A Székely Iparmúzeumban rendezett 1899-es karácsonyi vásáron „szecessziós” remekműveket mutatott be.⁴⁸ 1900-ban, néhány héttel halála előtt, a székelyföldi iparkiallításon 23 pompás bútort⁴⁹ tárt a közönség és nem utolsósorban a városba érkező kereskedelemügyi miniszter, Hegedüs Sándor elé, aki medgyesfalvi műhelyét is meglátogatta⁵⁰ – érthető, hogy a minisztérium hamarosan 3000 korona értékben támogatta gépvásárlásait.⁵¹ Halála után üzlettársa, alsócsernátoni Domokos Jenő vette át a létesítményt,⁵² aki aztán két év leforgása alatt sikeresen csődbe is vitte azt.⁵³ Lázár Jenő 1900. december 10-én hunyt el, hosszas betegeskedés után. Haláláról nemcsak a helyi,⁵⁴ hanem az országos lapok is megemlékeztek,⁵⁵ esetenként hamisítatlan népmesei elemekkel tarkított, terjedelmes nekrológokkal búcsúztatva a híres medvevadászt, a nagy erejű, különönc főurat.⁵⁶

45 Budapesti Hírlap IV. 256. sz. (1884. szeptember 16.) 6.

46 Pesti Hírlap X. 256. sz. (1888. szeptember 16.) 5; *Részletes jelentés az 1888. évről, az állami háztartás, az állami vagyon kezelése körül szerzett számviteli tapasztalatokról...* Az országgyűlés elé terjeszti Gajzágó Salamon. Bp., 1889. 75. Ritka perzsaszőnyeget is adományozott az intézménynek. Fővárosi Lapok XXV. 82. sz. (1888. március 22.) 599.

47 MÁRIAFFI: i. m. 25.

48 Székely Lapok XXIX. 103. sz. (1899. december 24.) 5; XXX. 3. sz. (1900. január 4.) 4.

49 „Gróf Lázár Jenőnek külön lapot kellene szentelni, ott sem lehetne eléggé dicsérni mesés fantáziáját, finom ízlését. 23 bútordarabot állított ki s mindannyiban egészen új szerkesztést és új motívumokat mutatott be. Köztük nagyszabású alkotások vannak, a melyek meglepnek merész kompozíciójukkal. Értéküket pénzben megbecsülni sem lehet. Annyi bizonyos, hogy idők múltával az utókornak még becsesebbekké, még értékesebbekké válnak. A részletekben sem tudjuk, mit bámuljunk; a színes fának harmonikus összeállítását, a díszítő faragásokat, vagy a befoglalt festményeket. Mind pazarul ékeskednek ezek az építményes könyvszekrényeken, az íróasztalokon, a kis szalon asztalkákon” – lelkesedett a helyi sajtó. Székely Lapok XXX. 102. sz. (1900. július 7.) 2.

50 Székely Lapok XXX. 100. sz. (1900. július 3.) 1–3.

51 Magyar Ipar XXI. 44. sz. (1900. november 4.) 1334.

52 Magyar Ipar XXII. 17. sz. (1901. április 28.) 494.

53 Egyetértés II. 239. sz. (1902. október 14.) 2.

54 Nekrológiát lásd Egyetértés I. 211. sz. (1900. december 12.) 2; temetéséről: 212. (1900. december 13.) 2; fényképes gyászjelentése: Vasárnap I. 5. sz. (1900. december 16.) 1.

55 Vasárnapi Ujság XLVII. 50. sz. (1900. december 16.) 837; MÁRIAFFI: i. m. 25.

56 Pesti Napló LI. 348. sz. (1900. december 18.) 12.

MIÉRT BISSINGEN-PALOTA?

Lázár Jenő leánya, Eleonóra (1871, Medgyesfalva – 1952, Marosvásárhely) 1895-ben kötött házasságot a gróf Bissingen-Nippenburg család sarjával, Ottóval (1860–1900).⁵⁷ A tiroli eredetű családnak a Bánságban is voltak birtokai, ugyanis Ferdinand Ernst Bissingen-Nippenburg gróf (1749–1831), Tirol és Voralberg kormányzója 1819-ben királyi adományként megszerezte a krassó-szörényi Jám (Iam, RO) és Mercsény (Mercina, RO) birtokait, majd az 1827. évi magyar országgyűlés honfiúsította is.⁵⁸ Ottó is Jámon született, majd 1878-ban katonai pályára lépett: 1880-ban nagyszebeni huszár hadnagyként említik,⁵⁹ 1885-ben főhadnaggyá, hamarosan másodosztályú, 1895-ben pedig első osztályú kapitánnyá léptették elő. 1899-ben a Jász és Kun 13. számú huszárezred századparancsnokaként került Ceglédre,⁶⁰ ahol a jó modorú tiszt katonái és a helyi polgárság körében egyaránt nagy népszerűségnek örvendett, Nóra néven közismert fiatal feleségével egyetemben.⁶¹

Boldog házasságukat azonban tragikus fordulat törte szét: 1900-ban a férj Cegléden heves szóváltásba keveredett tisztársával és barátjával, Békássy Ernő főhadnaggyal (melynek okául egyes források évtizedek múlva természetesen felesége miatti féltékenységet adták).⁶² Az összeszólalkozás vége pisztolypárbaj lett, mely 1900. április 21-én, szombaton délben zajlott le Kecskeméten, a Rudolf-laktanya lovaglósikolájában. A feltételek egyes értesülések szerint enyhék, mások szerint nagyon is szigorúak voltak: a felek háromszori lövésváltással, 25 lépésről, 5-5 lépés avansszal kívánták rendezni a nézeteltérést. Mindenesetre a párbaj nem nyúlt hosszúra: az először lövő Békássy azonnal nyakon találta ellenfelét, akinek a golyó átszakította légcsövét és főütőerét, így szinte azonnal szörnyethalt – felesége érkeztekor már nem élt.⁶³ Április 23-án többezres tömeg kísérte utolsó útjára a kecskeméti Szentháromság-temetőbe.⁶⁴ A szerencsétlen tragédia lázban tartotta a helyi és az országos sajtót, a

57 OSzK, Gyászjelentések gyűjteménye.

58 NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. II. Kiad. ja Friebeisz István, Pest, 1858. 113–114.

59 *Hölgyek Lapja* IV. 26. sz. (1880. június 27.) 2.

60 *A halálos pisztolypárbaj*. Budapesti Hírlap XX. 111. sz. (1900. április 23.) 3. Katonai elismeréseit gyászjelentése sorolja fel, mely szerint „a katonai érdem-éremnek vörös szalaggal, a jubileumi emlékéremnek és a spanyol királyi III. Károly lovagrend keresztjének tulajdonosa” volt. Pesti Hírlap XXII. 112. sz. (1900. április 24.) 9.

61 *A kecskeméti halálos párbaj*. Budapesti Napló V. 111. sz. (1900. április 23.) 3; 112. sz. (1900. április 24.) 7.

62 *Magyar párbaj. A párbaj története. Magyar párbajok. Párbajkódex*. Osiris, Bp., 2002. 371–372.

63 Pesti Hírlap XXII. 111. sz. (1900. április 23.) 5; Magyar Nemzet XIX. 112. sz. (1900. április 24.) 9.

64 A család később szállíttatta volna a jámi birtokra. Pesti Hírlap XXII. 112. sz. (1900. április 24.) 9.

részvét nyilván főként a fiatal özvegy felé irányult, aki férjével hat évig „páratlan, szinte mesébe illő boldog házaseletet élt”, három leánygyermeknek, Nórának, Margitnak és Erzsébetnek adva életet.⁶⁵

Ez a drámai fordulat játszhatott szerepet abban, hogy a mindössze 29 éves özvegy hamarosan hazatért szülei erdélyi birtokaira, annál is inkább, mert néhány hónap múlva újabb tragédiát kellett átélnie: 1900. december 10-én, hosszú betegeskedés után 55 éves édesapja is elhunyt Medgyesfalván.⁶⁶ A fiatal özvegy sosem házasodott újra, több mint fél évszázadon át, haláláig férje nevét viselte. Ezzel magyarázható, hogy az itt tárgyalt ház, melynek átalakításához hamarosan hozzálátott, Bissingen-palotaként vonult be a marosvásárhelyi köztudatba, annak ellenére, hogy az időnap előtt megboldogult Bissingen Ottónak sok köze már nem lehetett hozzá – nyilvánvalóan Lázár-örökség volt, amint azt az erkélyablak szemöldökében ágaskodó címerállat, a koronából kiemelkedő, nyállal átlótt dämadv mai napig jelzi.

AZ 1902-ES NAGY METAMORFÓZIS

A környezetéből egykor messze kimagasló ház az új évszázad hajnalán egyre szerényebbé zsugorodott a főtér egyre-másra emelkedő, többszintes épületei között. A századforduló éveiben ugyanis a város arculatát látványos építészeti fellendülés formálta: a főtér szerény, vidékies házai egyre-másra adták át helyüket az impozáns historizáló, majd szecessziós palotáknak, s ebben a szellemben alakult át számos, a barokk időkben keletkezett emeletes épület is. Gáspár Gyula kereskedő 1770 táján épült házát 1897-ben bővítette a neobarokk jegyében (Rózsák tere 52.),⁶⁷ épületünk közvetlen szomszédságában Mestitz Mihály 1899-ben öltöztette neoreneszánsz köntösbe az egykor a Henterek által emelt barokk lakóházat (Rózsák tere 19.). Ez lett a sorsa Földvári Ferenc szinte másfél évszázada álló épületének is.

1902. április 26-án a kivitelező, Soós Pál építőmester fordult özvegy Bissingen Ottóné Lázár Nóra nevében a városi tanácshoz építési engedélyért. A kiszálló építési szakbizottság 1902. május 2-án véleményezte a nagyszabású átalakítási tervet, Soós Pál személyes jelenlétében. A felvett jegyzőkönyv részletesen összegezte a tervbe vett beavatkozásokat; ezt annál is inkább érdemes teljes terjedelmében idéznünk, mivel alaprajz sajnos nem maradt fenn iratok között:

65 *A halálos pisztolypárbaj*. Budapesti Hírlap XX. 111. sz. (1900. április 23.) 3.

66 Egyenlőség I. 211. sz. (1900. december 12.) 2; 212. sz. (1900. december 13.) 2.

67 ORBÁN János: *A barokktól a neobarokkig. A marosvásárhelyi Rózsák tere 52. szám alatti ház történetéből*. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából XIV(2019). 153–156.

„A jelenlegi lakóház utcái és egy udvari falát teljesen lebontatván, helyettök új falakat építeni a mellékelt homlokzati rajz szerint. Az épület dereka táján egy egész épületrészt lebontván, ide egyemeletes lépcsőház, kapualj és felette egy szoba épül. Az udvar hátsó részén egy új emeletes lépcsőház és egy emeletes épületrész alul egy szobával, fölül egy szobával. A rajzon feltüntetett helyeken emeletes árnyékszékek és mosókonyha, istálló és kocsiszínból álló épület, téglából, bádoggal fedve. Végre a tervben feltüntetett egyéb átalakítások”.⁶⁸

A bizottság főként az istállóval kapcsolatban támasztott feltételeket, előírta a mosókonyha kéményének magasságát, ugyanakkor javasolta a homlokzat magasságának lehetőség szerinti emelését. A városi tanács május 13-án végül ezekkel a feltételekkel engedélyezte az építkezést:

„Az építési bizottság az engedélyt a következő feltételek mellett véleményezi megadhatónak: 1. Az istálló a telek délnyugati sarkára helyezendő, a szomszéd felől 45 cm-res fallal építendő az egész épület, az istálló alapfala, valamint a földszinti fal 1 m magasságig p[ortland] cementhabarcsba rakandó. 2. Az istálló falazott, befedett és p[ortland] cementtel simított pöczegödörrel látandó el. 3. A mosókonyha kéménye a szomszédos épület gerinczén túl legkevesebb 80 centiméterrel emelendő. 4. Amennyiben a szerkezet ezt megengedi, a földszint és I. emelet közötti homlokzat legalább 60 cm-terrel felemelendő”.⁶⁹

Az engedélyezési dokumentáció tartalmazza az új főhomlokzat tervének figyelemre méltó pontossággal kidolgozott pauszmásolatát is – ez alapján nyilvánvaló, hogy a mai homlokzat az 1902-es munkálatok eredménye.⁷⁰ A régi homlokzat hat-tengelyes szerkezete megmaradt, de barokk kocsibehajtót felszámolták, a földszinten három széles kirakatnyílást létesítve. Ezek fölött az emeleti ablakpárokat közelebb vonták egymáshoz, az épület sarkán pedig hagymasisakkal fedett, zárt sarokerkélyt alakítottak ki, teljesen átfogalmazva a homlokzati dekorációt is. A fent idézett jegyzőkönyv szerint mindezt drasztikus beavatkozások segítségével érték el, a teljes utcai

68 Jegyzőkönyv. 1902. május 2. Román Országos Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára, Városi tanács iratai (a továbbiakban *Tanácsi iratok*), 2897/1902.

69 Uo.

70 A tervet közli (megalapozatlan stílustörténeti és építéstörténeti megállapításokkal) MAN: i. m. 120, 125. Fig. 74.

homlokzat elbontásával és helyettesítésével. Emellett egy teljes épületszakaszt elbontva kapualjat, mellette lépcsőházat terveztek létesíteni az oldalszárnyban, hátrább új lépcsőház készült, mellette szintenként egy-egy szobát tartalmazó szakasszal. Az árnyékszékek, mosókonyha pontos helye nem egyértelmű a szöveg alapján, az istállót és kocsiszínt a bizottság áthelyeztette a telek északnyugati sarkába.

A munkálatok azonnal elkezdődtek, 1902. május 16-án már munkabalesetről számolt be a helyi sajtó: a kiterjedt bontásoknak köszönhetően egy teljes emeleti fal leomlott, maga alá temetve egy munkást, akinek életét azonban megmentette egy boltív. A bontás a falak kitámasztása után nagy erővel folytatódott tovább.⁷¹ Ám amint hamarosan kiderült, a balesetnek mégiscsak lett halottja: az építőttelep munkásai közé nem tartozó Gasicza Péter bádogos testét másnap találták meg a pincében a romok alatt. Halálát fulladás okozta.⁷² A szerencsétlenül járt bádogost a feltételezések szerint bizonyára kincskeresés közben temette maga alá a fal. Ugyanis a tragédiával egy időben szenzációról is beszámoltak az újságok: a bontáson dolgozó marosszentkirályi munkások – Berki János és Grekuj Gábor – 47 darab „1552 évbeli aranypénzt” találtak, a kincslelet Kuszka Ferenc építési felügyelő kezére került,⁷³ majd a rendőrség Budapestre küldte a Nemzeti Múzeumnak.⁷⁴ A Múzeum régészeti osztálya 15 darabot megvásárolt 200 koronáért, 32 darabot pedig visszaküldött: a pénz és a maradék aranyak fele-fele részben oszlottak a tulajdonos és a kincset találó munkások között.⁷⁵ Az esemény építéstörténeti szempontból is tanulságos: arra utalhat, hogy a Földváriháznak akár a 16. századra visszanyúló előzményei lehettek. Kuszka Ferenc személyében ugyanakkor az építőttelep fontos szereplőjével, Soós Pál művezetőjével ismerkedhetünk meg, aki 1896-ban rendkívüli tanulóként szerepelt a Fa- és Fémipari Szakiskola építészeti osztályában,⁷⁶ Soós halálát (1910) követően pedig önálló vállalkozóként igyekezett méltó utóda lenni nagynevű mesterének.⁷⁷ Saját iparendélyét

71 Egyetértés II. 112. sz. (1902. május 16.) 2. A Székely Lapok tudomása szerint három munkás szenvedett könnyebb sérüléseket. Székely Lapok XXXII. 53. sz. (1902. május 16.) 3.

72 Székely Lapok XXXII. 54. sz. (1902. május 17.) 2.

73 Egyetértés II. 113. sz. (1902. május 17.) 2.

74 Székely Lapok XXXII. 54. sz. (1902. május 17.) 2; 55. sz. (1902. május 18.) 3.

75 Egyetértés II. 129. sz. (1902. június 3.) 2; Székely Lapok XXXII. 66. sz. (1902. június 3.) 2. A kincslelet ma is a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.

76 *Értesítő a marosvásárhelyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola és a vele kapcsolatos építő- és agyagipari tanfolyamok 1895–96. tanévi működéséről.* Összeáll. FEKETE Jakab. Nyomtatta Adi Árpád, Marosvásárhely, 1896. 78.

77 Szolgáltatásait a helyi sajtóban is ajánlotta a közönségnek. Székely Lapok XL. 74. sz. (1910. május 15.) 5.

1910. január 28-án váltotta ki,⁷⁸ ezt követően számos helyi építkezésnél látjuk viszont, pályája átnyúlik a két világháború közötti időszakba.⁷⁹

Minden jel szerint a munkálatok 1902 őszére véget is érhettek. Erre következtethetünk legalábbis abból, hogy 1902 októberében két törekvő szabólegény, Nagy Vince és Vermes Ignác nyitott boltot „a gróf Lázár-féle új épületben (sétatérrel szemben)”. 1902 végén itt működött a játékarutól a pipereáruig mindent forgalmazó Reményi-bazár is: decemberben már betörők látogatták meg „a gróf Lázár-féle új palotában” működő üzletet.⁸⁰ A megfogalmazás mindkét esetben egyértelművé teszi, hogy a palotáról és nem a mellette lévő közben, azzal egyidőben épült bazársorról van szó.⁸¹ 1902 decemberében arról értesülünk, hogy a pénzügy-igazgatósági, valamint a vármegyei számvevőség is az épületbe költözne.⁸² A bérházfunkció hangsúlyosságát jelzi, hogy az újabb átalakításokat követően, 1906-ban garzonlakásokat és irodahelyiségeket adtak bérbe a palotában, minden bizonnyal az oldalszárnyban.⁸³ A tér felőli sarokhelyiségben 1903 elején Reich Sámuel divatáruháza működött.⁸⁴ A bérlők még változtak a következő év során,⁸⁵ de a földszint főhomlokzati termei hamarosan teljesen más funkciót nyertek.

ÁTÉPÍTÉS 1904-BEN. A KORZÓ KÁVÉHÁZ KIALAKÍTÁSA

Alig két esztendő elteltével újabb nagyszabású átépítésre került sor, ezúttal a belső terekben: a földszinti helyiségekben ekkor alakították ki a *Korzó* kávéházat, mely gyorsan a város egyik legnépszerűbb vendéglátóipari egységévé fejlődött.⁸⁶ 1904. augusztus 4-én Bissingenné nevében dr. Barcsay Andor (a medgyesfalvi jószágigazgató⁸⁷) és maga az építész fordultak építési engedélyért a városi tanácshoz, mely szerint a *bérház* három, a térre néző földszinti helyiségét készültek bontások révén egyesíteni

78 Iparengedélyek (1884–1922), 92. RNLtMaros, Mvhl, Magisztrátusi jegyzőkönyvek és nyilvántartások, Nro. 449. (a továbbiakban *Iparengedélyek*)

79 1933-ban hunyt el. Az Ellenzék XXIV. 20. sz. (1933. május 16.) 3.

80 Egyetértés II. 242. sz. (1902. október 17.) 3; II. 281. sz. (1902. december 2.) 3.

81 A bazársor építéséről lásd ORBÁN János: *Istoricul casei Hirschmann și începuturile stilului secesion maghiar la Târgu Mureș*, Marisia. Archaeologia–Historia–Patrimonium I(2019). (a továbbiakban ORBÁN: *Hirschmann*) 167–169.

82 Egyetértés II. 298. sz. (1902. december 23.) 3.

83 Szabadság II. 171. sz. (1906. július 28.) 3.

84 Székely Lapok XXXIII. 32. sz. (1902. február 11.) 4.

85 A jól működő Reményi-bazár számára már 1903 nyarán szűknek bizonyult a helyiség, és költözni kényszerült. Székelység VI. 169. sz. (1903. július 25.) 3.

86 Bár számos más névváltozat is forgalomba került (Corsó, Corso stb.), a kávéház leggyakrabban használt, az iparengedély által is szentesített elnevezése a *Korzó* volt.

87 Székelység VI. 284. sz. (1904. december 16.) 3.

a kávéház céljaira. A kérvény világosan elmondja, hogy a szerkezeti szempontból kényes beavatkozás tervezője és kivitelezője egy személyben a budapesti Berzenczey Domokos építész, vállalkozó volt („ki távolléte esetére helyettesét maga fogja bejelenteni”), aki az engedélyezési terv mellé felmérési rajzot, kimerítő műszaki leírást és szilárdsági számításokat is mellékel. Utóbbiban a tervezett beavatkozásokat így írta le:

„Az átalakítandó saroképület földszintje 3, tengelyével a Széchenyi térre merőleges üzlethelyiséget foglal magában, melyek jelenleg egymástól 75 cm-es főfalakkal vannak elválasztva. Az átalakítás célja ezen három helyiségnek egy helyiséggé való egyesítése, mely kávéházzal szolgálna. Az eltávolítandó főfalak szegecselt vasoszlopok által hordandó hengerelt vastartókkal fognak szerkezetiileg helyettesíteni. Ezen vasszerkezeteket, valamint ezek összeköttetéseit a megmaradó részekkel a mellékelt tervek világosan érthetővé teszik és kifogástalan voltak a számítások igazolják. A padló színe 15 cm-rel leeresztetni van tervezve a kávéház nyári kedvezőbb használhatósága céljából. A mennyezet poroszsüveg boltozatai pedig deszkázattal, nádazással és vakolattal fognak burkoltatni. Az új árnyékszék a régi pöcegödörrel fog összeköttetni, a régi árnyékszék pedig vízelédül szolgál [...]”.⁸⁸

A továbbiakban részletes statikai számításokkal indokolta a teherkiváltásokat, megadta a hengerelt vastartók méreteit, pontosítva, hogy ezek vaslemezekre fekszenek, melyeket portlandcement falazatra helyeznek, és tulajdonképpen ez fogja átvezetni a terhet a régi falakra.⁸⁹ Az építési szakbizottság 1904. augusztus 10-én hagyta jóvá az elképzeléseket, feltételei elsősorban az oszlopok alapozásának szilárdságára és a vasgerendákat alátámasztó portlandcement falazat megfelelő súlyeloszlásra vonatkoztak, ám kikötötték azt is, hogy a munka teljes időtartama alatt gyakorolni kell a szakfelügyeletet.⁹⁰ Az építési engedélyt a városi tanács még aznap kibocsátotta.⁹¹

Az engedélyezési iratcsomó két tervlapot őrzött meg: az első az átalakítás alaprajzát és metszetét, a második a vasoszlopok tervét tárja elénk, mindkettőt Berzenczey Domokos jelezte Budapesten, 1904. augusztus 7-én. Az első tervlap világosan mutatja a beavatkozások mibenlétét: a földszint három, Széchenyi térre néző, hátranyúló

88 Műszaki leírás és szilárdsági számítások. Marosvásárhely, 1904. augusztus 4. *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 9–10.

89 Uo.

90 Jegyzőkönyv. Marosvásárhely, 1904. augusztus 10. *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 9–10.

91 RNLtMaros, Mvhl, Rendőrkapitányság iratai (a továbbiakban *Rk. iratok*), 5504/1904.

helyiségét elválasztó hosszanti közfalakat nagyrészt elbontották, és vasoszlopokkal váltották ki, melyeket utólag burkoltak volna. Az így keletkezett tágas tér adott ott-hont a kávéháznak. Az egykori délnyugati üzlethelyiségből a mögötte lévő szobába nyíló ajtót beépítették, a szoba oldalfalát pedig szinte teljes egészében kiváltották – ez a sötét, ám viszonylag tágas helyiség lett volna a *kártyaszoba*. A középső hosszanti téregység (a barokk épület egykori kocsibehajtója) végében kis helyiséget alakítottak ki a *konyha* számára. A részben az oldalszárnnyba eső, a közre néző *különszoba* teréből keskeny átjárót választottak le, mely az illemhelyekhez vezető üvegezett udvari folyosó megközelíthetőségét biztosította volna a kávéház felől. Az illemhely továbbra is a főhomlokzati tömb nyugati sarkánál, már az udvari szárnyban kapott helyet: a meglévő régit piszoárrá alakították, udvari oldalához pedig kétüléses új árnyékszékot toltak a kávéház közönsége számára.⁹² A teherkiváltást szolgáló szegecselt vasoszlopok terve cianotípiamásolaton maradt ránk az engedélyezési iratok között, előírt magasságuk mintegy 4,5 méter, az alapozásnál 0,65 cm szélességgel.⁹³

A munkálatokat 1904 őszén befejezték. Időközben a *Székely Lapok* azzal támadta a tulajdonost, hogy bár az átalakítás a mérnöki tudomány becsületére válik, „mindenféle jó magyaros és magyar elnevezés között addig válogatott, amíg, hallomásunk szerint, valami idegenszerű, elkoptatott ostoba nevet akar kibiggyeszteni czégérnek. Jó előre figyelmeztetjük ennek az elkerülésére, mert ez nemcsak neki, de a székely fővárosnak is szégyene lenne”.⁹⁴ Rechnitzer válaszolt a névmagyarosítás lázában égő újság vádjára, tisztázva, hogy a nevet a helyi magyar ifjúság kívánságára választotta, a nemzetközi nevek pedig a vendéglátóiparban általánosak.⁹⁵ A lap azonban még november 4-én is úgy fogalmaz, hogy „a gróf Lázár palotában most nyílik meg egy csúf német nevű, de szép kávéház”.⁹⁶ Rechnitzer hamarosan fizetett újsághirdetésben jelezte, hogy kávéházát november 17-én, csütörtökön délből fogja megnyitni: „Fő törekvésem lesz, hogy üzletem a legszolidabb alapon, kitűnő kávéházi italok, hideg buffet bel- és külföldi hírlapok, valamint figyelmes kiszolgálás által a n. é. közönség megelégedését kiérdemelje”⁹⁷ – ígérte, és a jelek szerint ezt komolyan is gondolta,

92 „Gróf Bissingen Ottóné sz. Lázár Nóra grófnő marosvásárhelyi bérházának (Széchenyi tér 39.) átalakítási tervszerve”. Lépték 1:100. Budapest, 1904. augusztus 7. J. j. l. „Berzenczey Domokos építész”. 63,5×50 cm. Hátlapján pecsét: „Sokszorosított Feller Leo műszaki papírgyára Budapest, V. Váci-ut 4.” *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 11.

93 „Szegecselt vasoszlop tervszerve Bissingen Ottóné sz. Lázár Nóra grófnő marosvásárhelyi bérházához” Lépték: 1:15. Budapest, 1904. augusztus 7. J. j. l. „Berzenczey Domokos építész”. 36,5×49,5 cm. *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 11b.

94 Székely Lapok XXXIV. 219. sz. (1904. szeptember 25.) 3.

95 Székely Lapok XXXIV. 221. sz. (1904. szeptember 28.) 3.

96 Ismét méltatva Berzenczey mesteri teherkiváltásait. Székely Lapok XXXIV. 252. sz. (1904. november 4.) 2.

97 Székely Lapok XXXIV. 261. sz. (1904. november 15.) 2.

hiszen a helyi sajtó, pártállástól függetlenül, egyöntetűen pozitívan értékelte a megnyílt lokál igényességét.⁹⁸ A *Székely Lapok* következő száma részletes leírásban méltatta az újdonság ereje miatt felettébb népszerű létesítményt, értékes információkat árulva el a berendezés jellegéről is:

„Kávéházi láz fogta el a délutáni szórakozások férfi közönségét tegnap, s mintha csak válni akarna régi, megszokott fészkeiktől, elhagyva a törzsasztalokat, új helyre tett foglalót a Korzó kávéházban. Farkas Izsáknál és Lorbernél kongó ürességben, tátogó pinczerek, álmosan unatkozó kasszírnők szidták Rechnitzer Adolfot, akinek ez a sakkhúzása – úgy látszik – nagyon jól sikerült, mert amíg ők az esti órákban is csak várakozó állást foglaltak el, amott, az „új szitában” alig győzték kihordani a kicsiny, kisebb és legkisebb adag kitűnő, ízletes kávékat. A bemélyedést földig érő füst jelezte, a villamos szellőztetők brummogva repítették ki félóránként az illatos levegőt... Szép is ez a kávéház. Elegáns, szolid természetes cseresznyefa színre festett az egész, hozzásimuló szolid tapétával. Sok, finom márványasztal, találó bútortzat, fénylő csillár stb. stb. bőségesen emelik a hatást. Dicséretére válik Tóthfalusi Károlynak, világlátott műasztalos polgártársunknak, aki a kávéház remek munkáját készítette és Nagy József festőnek, aki a cseresznyefa színt meglepő hűséggel rávarázsolta. A Korzó kávéház tehát úgy is érdekes, mint a hazai ipar figyelemre méltó tárlata – mondogatták a megnyitás részesei – s igazuk van”.⁹⁹

A sajtó tehát szerencsés módon felfedi az igényes belső mestereinek, Tóthfalusi Károlynak és Nagy Józsefnek a személyét. Méltatták a különleges anyagból készült padló minőségét, majd a szellőztetőberendezés újszerűségét is.¹⁰⁰ Elismerő sorok jelentek meg a *Székelység* hasábjain, mely a berendezés visszafogott stílusát, egységes-

98 „Gyönyörű kávéház nyílt meg ma: a Korzó kávéház a gr. Lázár-féle palotában. Igazi kellemes otthont nyújt azoknak, akik feketéjüket márványasztalok mellett szokták elkölteni. Díszes, kényelmes, tiszta levegőjű, minden ízében modern. Előkelő társaskörök vették nyomban igénybe. Egy minden tekintetben elegáns kávéház szükségét pótló része a nagyobb város életének. Törekvő tulajdonosa csak saját érdekében cselekszi, ha mindig ezen a színvonalon tartja.” *Székely Lapok* XXXIV. 264. sz. (1904. november 18.) 2.

99 *Székely Lapok* XXXIV. 265. sz. (1904. november 19.) 2. Vö. SEBESTYÉN Mihály: *Kávéházak tündöklése és bukása Marosvásárhelyen*. Korunk XXIX(2018). 8. sz. (a továbbiakban SEBESTYÉN: *Kávéházak tündöklése*) 59.

100 *Székely Lapok* XXXIV. 262. sz. (1904. november 16.) 3; XXXV. 68. sz. (1905. március 23.) 3.

ségét méltatta, sőt, *A korzó kávéház megnyitására* címmel nyolc strófából álló, kedélyes költeményt is közölt, hangot adva a helyi férfi társadalom által a kávéház zöld tapétái között érzett szerfeletti megnyugvásnak.¹⁰¹ A lap a következő hetekben is foglalkozott a kávéházzal, kisebb sajtópolémiát robbantott ki a Transzilvánia tulajdonosa, Lorbeer Sándor és az egykor odaát dolgozó Rechnitzer közötti vélt nézeteltérésről,¹⁰² humoros cikket közölt a kávéházban ijedséget keltő vadmacskáról – magyarán napi-
renden tartotta a témát.¹⁰³ A *Székely Lapok* sem mulasztotta el Rechnitzer további szándékaival riogatni a megszeppent helybéli vendéglátókat: értesülései szerint a kávéház-tulajdonos tavasszal a Bissingen-palota kétemeletessé bővítését és egy 36–40 férőhelyes szálloda kialakítását tervezte, majd arról tudósított, hogy a mögötte elterülő, faraktárként használt hatalmas telket parkosítani fogják, és mulatókertté alakítanák át.¹⁰⁴

A kávéház enteriőrjének 1904-ben elkészült első változata jól rekonstruálható a Rechnitzer Adolf által 1905-ben kiadott képeslapok alapján. Az oldalfalakat mintegy 2 méter magasságban díszes lambéria borította. Ha hihetünk az újságíróknak, ez cseresznyefaszínű volt, fölötte pedig zöld tapéta boríthatta a falakat, melyeket felül egy, helyenként konzolokkal is tagolt, profilozott párkányszat zárt, alatta egymást átmetsző körökből álló mintázat szaladt végig. A négyzetes alaprajzú középső pilléreket kárpitozott, háttámlás pamlagok fogták körül, fölējük minden oldalon íves pártázzal díszített farámákba tükröket helyeztek. A kávéház kiemelt díszét képezte a délnyugati oldalfalra helyezett, hármastagolású, méretes tükör, illetve a kártyaszoba bejárata mellett, a kasszírő pultja mögött látható tükrökkel és ólomüveges betétekkel ékes tálalószekrény. A kártyaszoba melletti sarokban magas, hengeres formájú kályha azonosítható. A márványlappal asztalok, valamint legyezőszerű háttámlával ellátott, hajlított székek szabadon álltak a tágas térben, melyet karcsú csillárok sokasága világított meg. A helyiség Korzó köz felőli részében biliárdasztalokat fedezhettünk fel.

Rechnitzer folyamatosan befektetett kávéházába, ami a vállalkozás sikerét és a tulajdonos igényességét egyaránt jelzi. Két év sem telt el a nyitás után, s 1906 nyarán a belső megújult: négy új, „amerikai” szellőztetőt szereltek be, a falakat fehér alapon aransávostapétákkal borították, a festés és díszítés munkáit Nagy Jenő és Dezső végezték,¹⁰⁵ az új belső pedig hamarosan az újdonságnak számító Dürkop-izzók ré-

101 Székelység VII. 261. sz. (1904. november 18.) 2.

102 Székelység VII. 263. sz. (1904. november 20.) 2, 265. sz. (1904. november 23.) 2; Székely Lapok XXXIV. 264. sz. (1904. november 22.) 4.

103 Székelység VII. 265. sz. (1904. november 23.) 2–3.

104 Székely Lapok XXXIV. 269. sz. (1904. november 24.) 2–3; 270. sz. (1904. november 25.) 3.

105 Szabadság II. 190. sz. (1906. augusztus 18.) 3; Székely Lapok XXXVI. 191. sz. (1906. augusztus 23.) 3.

vén úszott fényárban.¹⁰⁶ A korabeli képeslapok szerint a Széchenyi tér felőli homlokzat előtt díszes vasráccsal elkerített, mozgatható ponyvával fedett, keskeny terasz is állt. Ennek engedélyét Rechnitzer 1905. február 24-én szerezte meg hat évre, évi 400 korona, a közterületért a városnak fizetendő bér ellenében, évente a május 1. – november 1. közötti időszakra („a kávéház egész hosszában és a sarkon túl 2.00 m hosszban, a falsíktól 1.80 m távolban egy vasrácsot állíthasson fel és az így elkorlátolt területet nyári kiülő céljaira felhasználhassa”).¹⁰⁷

Rechnitzer Adolf egyébként – korábban a Lorbeer Sándor által működtetett Transzilvánia talpig becsületes emberként jellemzett főpincére¹⁰⁸ – 1904. augusztus 23-án nyert iparengedélyt a Korzó kávéház működtetésére, melyről 1907. december 26-án mondott le,¹⁰⁹ eladva a lokált Skregula Istvánnak,¹¹⁰ aki az 1907. december 17-én kiváltott engedély alapján három évig, 1910. június 17-ig működtette azt.¹¹¹ Rechnitzer ekkor visszavásárolta a Korzót, ugyanaznap váltott ki újabb iparengedélyt, s üzemeltette azt 1918-ig.

BERZENCZEY DOMOKOS, A TERVEZŐ

A kockázatos teherkiváltásokkal járó 1904-es átalakítás tervezője tehát Berzenczey Domokos (1879–1939) volt. Forrásaink budapesti építészként hivatkoznak rá, bélyegzője szerint irodája ekkor a IX. kerületben, a Ferenc körút 7. szám alatt működött.¹¹² Személye nem ismeretlen a magyar építészettörténetben: Zenta, majd Szeged főmérnökeként fontos szerepet játszott e két város építészeti fejlődésében. Lesnyeken (Leşnic, Hunyad megye) született, a dévai állami főreáliskolában tanult.¹¹³ Ezt követően a fővárosi Műegyetemre iratkozott be: először 1896–1897-ben látjuk a hallgatók sorában, ekkor még a gépészmérnöki osztályban.¹¹⁴ 1897–1898-ban már az építész szakosztály diákjai között szerepelt,¹¹⁵ 1898–1899-ben rendkívüli hallgatónaként

106 Székely Ellenzék X. 26. sz. (1907. január 31.) 2.

107 *Rk. iratok*, 1165/1905.

108 Székelység VII. 263. sz. (1904. november 20.) 2; Székely Lapok XXXIV. 264. sz. (1904. november 22.) 4.

109 *Iparengedélyek*, 68.

110 Székely Lapok XXXVII. 288. sz. (1907. december 17.) 3.

111 *Iparengedélyek*, 80.

112 Mindkét, fent bemutatott tervrajzát bélyegzővel látta el. *Tanácsi iratok*, 4855/1910.

113 *A dévai M. Kir. Áll. Főreáliskola XXV-ik évi értesítője az 1895–96. tanévről*. Közzéteszi TÉGLÁS Gábor. Hirsch Adolf Könyvnyomdája, Déva, 1896. 76.

114 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1897/1898-ik tanévre*. A Pesti Lloyd Könyvnyomdája, Bp., 1897. 46.

115 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1898/99-ik tanévre*. A Pesti Lloyd Könyvnyomdája, Bp., 1898. 47.

látogatta az első félévet,¹¹⁶ 1899–1900-ben hiányzott a névsorból,¹¹⁷ a következő két tanévben aztán az építész szakosztályban fejezte be tanulmányait,¹¹⁸ 1902-ben szerelve oklevelet.¹¹⁹ Ezekben az években tanára volt Pecz Samu is,¹²⁰ aki középítéstant adott elő az építészeti szakosztályban heti öt óra előadás és hat óra gyakorlat formájában, de oktatói között találjuk a nemzedékek építészeti felfogását meghatározó Steindl Imrét és Hauszmann Alajost, valamint mások mellett Czigler Győzöt is. Egyes források szerint az egyetem után Czigler irodájában dolgozott, majd a kassa-oderbergi vasúti igazgatóságra került volna.¹²¹ 1904. december 16-án a Zentán lezajlott tisztújítás során városi mérnökké választották.¹²² 1918 áprilisában, még a teljes összeomlás előtt, megpályázta Szeged város főmérnöki állását, melyre hamarosan ki is nevezték.¹²³ A tisztséget haláláig betöltötte, kiemelkedő szerepe volt a város két világháború közötti építkezéseiben, írásai jelentek meg a városi építéset, városrendéset témakörében.¹²⁴

Neve hallatán méltán kapja fel fejét az erdélyi történész, a Berzenczey család neve ugyanis jól ismert tájainkon, főként Berzenczey Lászlónak, Marosszék országgyűlési követének 1848–1849-es tevékenysége, kalandos életútja révén. Fia, Berzenczey István (1846–1905) felesége, Szereday Eliz öröksége révén szentháromsági birtokos volt, a vármegyei ellenzék és a marosvásárhelyi közélet különc figurája. Alakjáról Kelemen Lajos fest érzékletes képet: a nagy tudású, tiszteletre méltó ember benyomását keltő Berzenczeyt indulatossága közönséges gyilkosságba sodorta, mely közéleti pályáját kettétörte.¹²⁵ Atyja sorsára jutva megtévelyedett, a szebeni elmeógyógyintézet-

116 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1899/1900-ik tanévre.* A Pesti Lloyd Könyvnyomdája, Bp., 1899. 50.

117 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1900/1901-ik tanévre.* A Pesti Lloyd Könyvnyomdája, Bp., 1900. 49–51.

118 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1901/1902-ik tanévre.* A Pesti Lloyd Könyvnyomdája, Bp., 1901. 50; *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1902/1903-ik tanévre.* A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, Bp., 1902. 52.

119 *A Magyar Királyi József-Műegyetem programja az 1903/1904-ik tanévre.* A Pesti Lloyd-Társulat Könyvnyomdája, Bp., 1903. 72.

120 Pecz ekkoriban, 1898–1900 között két tanéven át a mérnöki és építészeti kar dékánja is volt.

121 HABERMANN Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez.* Csongrád Megyei Levéltár és a Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1992 (Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből 19). 28.

122 Alkotmány IX. 301. sz. (1904. december 16.) 10.

123 Szeged és Vidéke XVII. 85. sz. (1918. április 15.) 4; *Építő Ipar-Építő Művészet* XLII. 16. sz. (1918. április 21.) 126.

124 *Magyar életrajzi lexikon*, I. A–K. Szerk. KENYERES Ágnes. Akadémiai, Bp., 1967. 199.

125 KELEMEN: *i. m.* 123–130; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, I. Hornyánszky Viktor akad. Könyvkereskedése, Bp., 1891. 974.

ben halt meg.¹²⁶ Az ő fia építészünk, Berzenczey Domokos, akit Kelemen szintén személyesen ismert.¹²⁷ A fentiek tükrében válik érthetővé az, hogy a család marosszéki kötődései révén a vásárhelyi lapok évtized múltán is földiként kezelték a Budapestről érkező fiatal építész, büszkén méltatták szakértelmét a Korzó teherkiváltásai kapcsán, és figyelemmel kísérték pályája további alakulását: 1904 novemberében tudósítottak irodája átköltözéséről a II. kerületbe, a Török utca 4. szám alá,¹²⁸ év végén zentai mérnöki kinevezéséről,¹²⁹ 1905-ben pedig Miháلكovics Margittal kötött házasságáról.¹³⁰

TÓTHFALUSI KÁROLY, A BERENDEZÉS MESTERE

A Korzó kávéház pompás berendezését készítő Tóthfalusi¹³¹ Károly (1875–1947) asztalos munkássága a századforduló alig kutatott marosvásárhelyi iparművészetében nagy jelentőségűnek ígérkezik, érdemes kissé elidőznünk személyénél. Marosvásárhelyen született 1875. augusztus 26-án, apja,¹³² József is asztalosmesterként tevékenykedett.¹³³ Testvérbátyja, József (1869–1940) peregrinációját követően a Vártemplom lelkésze lett, a Kemény Zsigmond Társaság elnöke és ismert szabadkőműves volt.¹³⁴ Az apja mesterségét továbbvivő Károly – iparkamarai támogatással¹³⁵ – mintegy kilenc évet felölelő európai tanulmányutat tett. Útvonala több mint látványos: budapesti, bécsi, párizsi műhelyekben dolgozott, egy évig a párizsi *École nationale des Arts*

126 VÁRADY: *i. m.* 15; OSZK Gyászjelentések gyűjteménye.

127 Megállapítja, hogy nem örökölte apja kártékony természetét. KELEMEN: *i. m.* 129; Kelemen Lajos levélben járt közben az építésznél a Berzenczey-levéltár Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárába történő átszállítása érdekében. KÁLNOKI KIS Tamás: *Kelemen Lajos (II). „Az én életem a mások életének szolgálatában aprózódott és veszett el”*. Levéltári Szemle 25(1975). 2–3. sz. 399–425.

128 Székely Lapok XXXIV. 252. sz. (1904. november 4.) 2. A hír a következő hetekben többször visszatér.

129 Székelység VI. 289. sz. (1904. december 22.) 2.

130 Székely Lapok XXXV. 107. sz. (1905. május 12.) 2.

131 Neve többször szerepel *Tóthfalussy* alakban is, itt a jóval gyakoribb *Tóthfalusi* formát használtuk.

132 A marosvásárhelyi református egyházközség születési anyakönyve 1868–1877, 183. RNLtMaros, Anyakönyvek gyűjteménye, Nr. 890.

133 A mikesfalvi születésű mester 1856-ban szabadult fel segédként Marosvásárhelyen, 1869-ben igényelt iparjegyet önálló ipar üzésére. *Tanácsi iratok*, 57/1869.

134 BEREKMÉRI Árpád Róbert: *Tóthfalusi József (1869–1940) = Teremtő életek. Marosvásárhelyi személyiségek*. Szerk. PÁL ANTAL Sándor–SIMON Zsolt. Mentor, Marosvásárhely, 2011. 30.

135 *Jelentés a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara 1898. évi közgazdasági viszonyairól*. Nyomtatta Grün Vilmos, Marosvásárhely, 1899. 20.

Décoratifs diákja volt. Ő készítette elő a bécsi J. W. Müller császári műasztalos gyárának kiállítását 1900-ban a párizsi világkiállításon, részt vett az osztrák pavilon berendezési munkálataiban,¹³⁶ s nyilván ő kalauzolta a kiállításra látogató vásárhelyi iparosokat.¹³⁷ Mindeközben díjat nyert a millenniumi kiállításon is.¹³⁸ Vándorútja során tanulmányozta Németország (Stuttgart, Nürnberg, München), Svájc, Lyon, Marseille, Bordeaux, Orléans, Edinborough, Liverpool és Manchester asztalosiparát, s képviselte Müllert 1901-ben a glasgow-i nemzetközi kiállításon. Bár Bécsben, Müller gyárában igazgatói állás várta,¹³⁹ hazatért, és 1902 áprilisában a kamara javaslatára Kézdivásárhelyen átvette az elhunyt Cimbalmos Ferenc műasztalos üzletét.¹⁴⁰ De marosvásárhelyi kapcsolatai elevenek maradtak, bútorokat készített Tauszik B. Hugó kamarai elnök, bankigazgató és Molnár Gábor, a későbbi könyvtárigazgató számára, melyekből népszerű kiállítást is rendezett.¹⁴¹ Nem csoda hát, ha az első adandó alkalmalazzal hazaköltözött, annál is inkább, mivel Kézdivásárhely iparostársadalmában állítólag nem okozott osztatlan örömet a túlképzett és túl tehetséges asztalos odatelepedése.¹⁴² 1903-ban Marosvásárhelyen helyiként nyerte el a gyermekmenhely asztalosmunkáit,¹⁴³ párhuzamosan, hazatérési szándékát jelezve, saját készítésű bútorokat állított ki a városban.¹⁴⁴ Az, tehát, hogy 1904 márciusában kézdivásárhelyi ipartelepe porig égett,¹⁴⁵ csak az utolsó löketet adta terveinek. Szempontunkból külön jelentőséggel bír, hogy hazatérve a gróf Lázár Jenő által létrehozott, halála után csődbe ment, 1902-ben bezárt¹⁴⁶ medgyesfalvi bútorgyárat vette át – a Korzó munkálatainál tehát a Lázár grófoktól egyáltalán nem függetlenül bukkant fel. 1904-ben a létesítmény újraindításához állami támogatást is nyert a kereskedelemügyi minisztériumtól.¹⁴⁷ A fiatal mester az ipartelepét gyorsan felvirágoztatta, és már 45 munkást

136 Az osztrák építészek és Fittler Kamill nagy megelégedésére. TÓTHFALUSSY Károly: *Jelentés Párisból*. Székely Lapok XXX. 133. sz. (1900. szeptember 1.) 1–2.

137 Uő: *Tudósítás P(á)risból*. Székely Lapok XXX. 134. sz. (1900. szeptember 3.) 3.

138 A marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól az 1897-es évben. Nyomtatta Adi Árpád, Marosvásárhely, 1898. 74.

139 *Városunk születte Glasgowban*. Székely Lapok XXXI. 36. sz. (1901. május 2.) 5.

140 Székelyföld XXI. 33. sz. (1902. április 24.) 4.

141 Székely Lapok XXXII. 152. sz. (1902. szeptember 14.) 3.

142 Székely Lapok XXXII. 173. sz. (1902. október 9.) 3.

143 Székely Lapok XXXIII. 127. sz. (1903. június 5.) 1; 131. sz. (1903. június 10.) 3.

144 Rokokó nő íróasztalt állított ki Bartscht Károly és angol stílusú könyvszekrényt Bogdánfi István kirakatában. Székelység VI. 127. sz. (1903. június 10.) 3.

145 Székely Nemzet XXII. 36. sz. (1904. március 11.) 3.

146 Egyetértés II. 239. sz. (1902. október 14.) 2.

147 Eszközbeszerzését 878 korona 78 fillérrel, nyolc teljes felszerelésű gyalupaddal és három éven keresztül négy tanonc tartásáért évi 600 koronával. Magyar Ipar XXV. 43. sz. (1904. október 23.) 917; Székely Lapok XXXIV. 274. sz. (1904. november 30.) 2; A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara Jegyzőkönyve, 5. sz. (1904. november 16.) 152.

foglalkoztatott, amikor 1906 februárjában egy tűzvész ismét porig égette gyárát.¹⁴⁸ Lendületét a katasztrófa nem törte meg, családot alapított,¹⁴⁹ 1906-ban a tordai iparkiállítás aranyérmét nyert „szép és remek kivitelű pohárszékeiért, ebédlő asztalaiért”,¹⁵⁰ termékeit folyamatosan népszerűsítve 1906-ban és 1908-ban sikeres helyi kiállításokat rendezett,¹⁵¹ 1909-ben ismét Bécsben és Párizsban képezte magát.¹⁵²

Munkája minőségét jelzi, hogy Toroczkai Wigand Ede számos előremutató bútortervét ő kivitelezte, ezek közül több szerepelt a Toroczkai által összefogott, a helyi iparosság színvonalát bemutatni hivatott, 1909–1910-es enteriorkiállításán.¹⁵³ Már Toroczkai Marosvásárhelyre érkezését követően baráti viszonyban állhattak.¹⁵⁴ Munkakapcsolatuk a későbbiekben folyamatos volt, a kiváló iparművész tervei több ízben a tehetséges asztalos műhelyében váltak valósággá, közreműködött a Kultúrpalota berendezésén,¹⁵⁵ a Felső Kereskedelmi Iskola Wigand által tervezett reprezentatív enteriőrjein 1911-ben.¹⁵⁶ Enteriőrművészeti szolgáltatásait a helyi polgárság számára is hirdette.¹⁵⁷

Vállalkozása sikeres lehetett, 1913-ban országos lapok hasábjain keresett hat bútormunkást és két fafaragót,¹⁵⁸ műhelye a Híd utca 7. sz. alatt működött.¹⁵⁹ Már hazatelepedését követően részt vett a helyi iparosközélet különféle csatározásaiban,¹⁶⁰ s tisztségeket töltött be országos szakmai testületekben is.¹⁶¹ 1919-ben az Építőiparosok Szövetségének elnökévé választották.¹⁶² Tevékenysége átnyúlik a háború utáni

148 Székely Lapok XXXVI. 32. sz. (1906. február 10.) 2.

149 1906. szeptember 13-án kötött házasságot Fodor Jolánna a helyi katolikus plébánián. Székely Ellenzék IX. 209. sz. (1906. szeptember 14.) 2.

150 Ellenzék XXVII. 223. sz. (1906. október 2.) 4; 229. sz. (1906. október 9.) 4.

151 Székely Ellenzék IX. 254. sz. (1906. november 7.) 3; XXXVIII. 99. sz. (1908. május 21.) 2.

152 A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara Jegyzőkönyve, 1. sz. (1909. február 26.) 7.

153 KESERÜ Katalin: *Toroczkai Wigand Ede*. Holnap Kiadó, Bp., 2007. 57–58.

154 Toroczkai Akseli-Gallen Kallelához küldött lapját 1907-ben ő (vagy bátyja) írhatta alá *Tóthfalussy*ként. Uo. 19.

155 BERNÁDY György: *A marosvásárhelyi Közművelődési Ház*. Magyar Iparművészet XVI(1913). 10. sz. 397.

156 Székely Lapok XLI. 135. sz. (1911. szeptember 2.) 2.

157 Maros-Vásárhely I. 2. sz. (1911. május 1.) p. 21.

158 Magyar Asztalosmesterek Lapja VI. 11. sz. (1913. március 16.) 9.

159 *Székelyföldi képes naptár az 1910-ik évre Marosvásárhely sz. kir. város czímtárával*. Szerk. SZILVESZTER Ferenc. Marosvásárhely, 1910. 40.

160 *Válasz a marosvásárhelyi ipari hitelszövetkezet igazgatósága és felügyelő bizottsága „Nyilatkozat”-ára*. Melléklet a Székely Lapok 1907. évi 6. számához.

161 Székely Lapok XL. 55. sz. (1910. április 12.) 3.

162 *Időtár III. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919-től 1944-ig*. Szerk. SEBESTYÉN Mihály. Mentor, Marosvásárhely, 2011. 13.

időszakba, a tűzvések pedig tovább kísértették: főtéri műhelye és bútorraktára 1926-ban harmadjára is porig égett.¹⁶³ A tüzesetek tönkretették, élete utolsó szakaszában Bukarestben volt üzemvezető, itt hunyt el egy tragikus vasúti balesetben, 72 éves korában.¹⁶⁴ 1947. március 27-én temették a marosvásárhelyi református temetőben.¹⁶⁵

TOVÁBBI MUNKÁLATOK 1904-BEN

1904 őszén, a kávézó pompás terének kialakításával párhuzamosan más munkálatok is zajlottak Bissingenné udvarában: átalakították az északnyugati, Mestitzék felőli oldalon húzódó földszintes épületet. Ennek során heves konfliktus bontakozott ki a szomszédokkal, ugyanis a megrendelő utasítására Hann József kőműves mindenféle engedély nélkül nekilátott a Mestitzékkal közös, 80 cm vastag fal bontásának, bizonyára a beltér növelése érdekében. A szomszéd riasztására Flesch Adolf városi főmérnök 1904. szeptember 14-én Dósa László vármegyei főmérnökből és Csiszár Lajos építőmesterből álló szakértői bizottságot hívott a helyszínre, akik megállapították, hogy valóban omlásveszély áll fenn, mivel a 45 cm-re vékonyított fal fontos szerepet játszik a Mestitz-ház statikájában.¹⁶⁶ Javaslatukra a rendőrkapitányság sürgősen utasította Mestitzéket a földszinti mennyezet alátámasztására, a fal újrarakására, s amennyiben ez nem történik meg a fagy beálltaig, a földszinti bútorraktár, bolt-helyiség és az emeleti lakószobák kiürítésére.¹⁶⁷ Az ügyről a *Székely Lapok* is tudósított: kissé túlozva ingadozó, omladozó épületről beszélt,¹⁶⁸ kiemelve a fal *teljes*

163 A Ma II. 68. sz. (1926. március 24.) 3.

164 Csiszár L. *emlékiratai*, I. MTA Kézirattár, Ms. 10.292.

165 Szabad Szó IV. 71. sz. (1947. március 27.) 2.

166 „... a szakértők megállapították, miszerint a 12 m 80 cm hosszú és 5 m 10 cm magas, és eredetileg 80 cm vastag közös földszinti téglafalból közönként 3 drb. átlag 1 m 10 cm széles pillér meghagyásával a közös falnak Mestitz-felőli tűzfalától kiugró része 30 cm vastagságban, felülről mintegy 4 m magasságban levágatott. A fal, mely ekként vékonyított, helyenként 2 és ½ cm teljesen nedves vakolatba rakott és szabálytalan, kötés nélküli falazatot képez, melyben a téglák is nedvesek, vékonyok, puhák. Ezen rossz minőségű vakolat nélkül 45 cm vastag fal hordja a földszint és I. emelet közötti, vasgerenda közti csapos mennyezet gerendázat-súlyának felét, a felette lévő 45 cm vastag emeleti falat, az ide szolgáló válaszfalak súlyának felét, a felső mennyezet és tetőszerkezetből ezen traktusra eső súlynak felét. Ily vastag fal (45 cm), ha teljesen új, a fönti megterhelésre elegendő vastag lenne, azonban a szóban forgó fal a fönt leírt állapotban ezen teher viselésére nem képes és így tartani lehet attól, hogy a legközelebbi fagy alkalmával ezen fal megrokkon, kidől”. Végzés. 1904. szeptember 15. *Rk. iratok*, 6188/1904, 6–7.

167 Jegyzőkönyv. 1904. szeptember 14; Végzés. 1904. szeptember 15. *Rk. iratok*, 6188/1904, 2–3; 6–7.

168 Székely Lapok XXIV. 210. sz. (1905. szeptember 15.) 2.

újjáépítésének szükségességét,¹⁶⁹ és azt, hogy mindez a mellékszárnyban – tehát nem a kávéházban – történt.¹⁷⁰

A felháborodott Mestitzék ügyvédjük, Tischler Márton révén október 3-án tiltakoztak, ugyanis a kárt okozó, ráadásul engedély nélkül építkező Bissingenné helyett rájuk terheltek a helyreállítás és a biztonsági intézkedések költségeit.¹⁷¹ Közben úgy tűnik, Bissingenék is átlátták a helyzet tarthatatlanságát, és maguk ajánlkoztak az alátámasztás és az új falazat elkészítésére, kérve a hatóságok hivatalos utasítását.¹⁷² A városi tanács is szigorúan felülbírált a rendőrkapitányság korábbi végzését, kötelezve Bissingennét a két munkát elvégzésére, eltiltva a további építéstől. Ugyanakkor kihágási eljárást rendeltek el engedély nélküli építkezésért, és kötelezték a felmerült eljárási költség, 50 korona kifizetésére, leszögezve, hogy „gróf Bissingen Ottóné jogtalan ténykedése idézte elő a közveszéllyel fenyegető állapotot, ennél fogva őt terheli a veszélyes állapot megszüntetésére vonatkozó kötelezettség is”.¹⁷³

Ugyanezen a napon, 1904. október 7-én iktatták Bissingenné építési engedély iránti kérését is, melyben a sokat vitatott földszintes szárnyban egy faskamra kialakítását, a folytatásában húzódó épület átalakítását, valamint a sokat vitatott közös fal újjáépítését kérvényezte a mellékelt rajz szerint.¹⁷⁴ Eszerint az udvar Mestitzék felőli oldalán, a mellékhelyiségek emeletes tömbje mögött kapott volna helyet a faskamra, ez után húzódott a vitatott épületszárny, melynek elbontott fala visszaépítésre várt, és melyet a terv értelmében vékony közfalakkal külön bejáratú szobákra kívántak tagolni (cselédszoba, mosókonyha, kamra, konyha).¹⁷⁵ A keltezetlen rajzot Keleti Béla és Társa jelezte – a magyaros formák helyi terjedésében jelentős szerepet játszó építőmester¹⁷⁶ egyik első marosvásárhelyi munkájáról van szó, aki irodáját pár hónappal korábban nyitotta meg a szomszédos Hirschmann-házban,¹⁷⁷ 1906-ra pedig ide, a Bissingen-palotába helyezte át azt.¹⁷⁸ Az ügy a helyszínen újabb, az építészettörté-

169 Székely Lapok XXIV. 211. sz. (1905. szeptember 16.) 2.

170 Székely Lapok XXIV. 213. sz. (1905. szeptember 18.) 2. Tehát a sajtó szerint sem a kávéházat érintették a munkálatok. Bírósági ügyről sincs szó, csak hatósági eljárásról. Vö. SEBESTYÉN: *Kávéházak tündöklése*. 59.

171 Tischler Márton a rendőrkapitánysághoz. Iktatva: 1904. október 3. *Rk. iratok*, 6188/1904, 13–14.

172 Bissingenné a rendőrkapitánysághoz. Iktatva: 1904. október 7. *Rk. iratok*, 6188/1904, 15–16.

173 Tanácsi átirat a rendőrkapitánysághoz az 1907. október 7-i ülés végzéséről. *Rk. iratok*, 6188/1904, 22–23.

174 Bissingen Ottóné a városi tanácshoz. Iktatva: 1904. október 7. *Tanácsi iratok*, 7131/1904, 1–2.

175 54,5×32 cm. J. j. I. „Keleti Béla és Társa építésszek”. *Tanácsi iratok*, 7131/1904, 3.

176 A Keleti Bélára vonatkozó kutatásaink összegzése nemrégiben: ORBÁN: *i. m.* 176–183.

177 Székely Lapok XXXIV. 119. sz. (1904. május 26.) 4.

178 Szabadság II. 171. sz. (1906. július 28.) 3.

nész számára izgalmas fordulatot vett: az építkezési bizottság kiszállásakor ugyanis nem más volt ott jelen, mint a budapesti Műegyetem tanára, a kiváló építész, Pecz Samu (1854–1922), aki a megfaragott falat kellő szilárdságúnak vélte, de a kedélyek megnyugtatósa érdekében helyére egy, a maradék falba helyenként bekötött, portlandcementes habarcsba rakott téglafalat ajánlott az elbontott szakaszokon a *falazat teljes újjáépítése helyett*.¹⁷⁹ Mestitzék képviselője tiltakozott, felületesnek tartva Pecz Samu szakvéleményét, nem egyezett bele a falukhoz támasztott fáskamra építésébe sem. A függőben lévő felülvizsgálat miatt a bizottság, bár Pecz javaslatát elviekben elfogadta, várakozó álláspontra helyezkedett.¹⁸⁰ Néhány nap után Mestitzék mégis belenyugodtak Pecz szakvéleményébe, október 14-én közösen kérték engedély kibocsátását Bissingenné számára a „tanár úr” javaslata alapján, ezt Flesch főmérnök és a városi tanács is jóváhagyta,¹⁸¹ az ügy a jelek szerint nyugvópontra jutott.¹⁸²

A KORZÓ KÁVÉHÁZ ÁTALAKÍTÁSA 1910-BEN

Alig néhány év után a Korzó arculata teljesen átalakult. A hírlapok már 1910 márciusában tudni vélték, hogy száz személyt befogadó hatalmas szállodával fogják bővíteni az épületet, mely még a Mestitzék szomszédos telkére is át fog terjedni.¹⁸³ S bár nyár elején még javában zajlott a zenei élet a kávéházban – júniusban Veres Tóni debreceni cigányprímás és fia¹⁸⁴ szórakoztatta a vásárhelyi közönséget, majd „36-ik Rácz Laczi cigánykirály Budapestről teljes zenekarával”¹⁸⁵ – a neves előadóművészek távozása után június 11-én Rechnitzer közleményben értesítette vendégeit, hogy a Korzót visszavette Skregula Istvántól, s „teljes átalakítás és berendezés miatt az üzlet szeptemberig zárva marad”.¹⁸⁶

Egy nappal korábban, 1910. június 10-én Keleti Béla építőmester valóban építési engedélyért folyamodott Bissingenné nevében a városhoz: bár szállodáról a sajtóértékelésekkel ellentétben nem volt szó, a kávéház alapterületét újabb falkiváltások révén

179 Pecz Samu műszaki véleménye. 1904. október 7. *Tanácsi iratok*, 7131/1904, 4–5.

180 Jegyzőkönyv. 1904. október 7. *Tanácsi iratok*, 7131/1904, 6–7.

181 *Rk. iratok*, 7054/1904.

182 Láni Oszkár (Bissingenné ügyvédje) valamint Mestitz Mihály és fiai kérése a városi tanácshoz. 1904. október 14. *Tanácsi iratok*, 7131/1904, 8–9. A *Székely Lapok* tudósítása tehát, mely szerint a hatóságok nem tették magukévá Pecz véleményét, nem felel meg teljesen a valóságnak. *Székely Lapok* XXXIV. 231. sz. (1904. október 9.) 2, 232. sz. (1904. október 11.) 2. Vö. SEBESTYÉN: *Kávéházak tündöklése*. 59.

183 *A fejlődő város*. Hírlap III. 19. sz. (1910. március 9.) 1.

184 *Székely Lapok* XL. 83. sz. (1910. június 2.) 3.

185 *Székely Lapok* XL. 85. sz. (1910. június 5.) 3; 87. (1910. június 9.) 3.

186 *Székely Lapok* XL. 88. sz. (1910. június 11.) 3.

valóban növelni szerették volna.¹⁸⁷ A tervezett szerkezeti módosítások pontos mibenlétét a Keleti által jelzett átalakítási terv tisztázza.¹⁸⁸ Eszerint elbontásra ítélték a kávéház köz felőli részén 1904-ben érintetlenül hagyott különszoba falait is, belefoglalva azt a kávéház csarnokába. Közvetlenül mögötte kapott volna helyet – már az oldalszárnyban – az új kártyaszoba. Mögötte az udvarról induló lépcsőház vezet az emeletre. Az 1904-ben az alaprajz nyugati felében meghagyott kártyaszoba falait szinte teljes egészében el kívánták bontani, az emeleti terhelést két újabb vasbeton pillérrel váltva ki. Hátsó részét közfallyal leválasztva, ide költöztették volna át a konyhát. Mögötte újabb változások mentek végbe: az 1904-ben kialakított illemhelyet az új konyhából könnyen megközelíthető kamrává alakították, a funkciót pedig az U-alaprajz belsejébe, az egykori üvegezett folyosó helyén kialakított bővítménybe helyezték, a feliratok szerint itt már világosan különválasztva a női és férfi illemhelyeket, valamint azok forgalmát. Utóbbi összefüggésben állhat azzal a körülménnyel, hogy Rechnitzer kávéháza volt az első, melyet a hölgyközönség is látogatott, ez korábban ismeretlen szokás volt Marosvásárhelyen.¹⁸⁹

A vasbeton pillérek terve cianotípiá-másolaton maradt fenn,¹⁹⁰ melyet a vasbeton szerkezetek elismert budapesti szakértője, Sabathiel Richárd (1875–1942) mérnök (korábban műegyetemi tanársegéd, később Zielinski Szilárd, ekkortájt épp Lenarduzzi János munkatársa) jelzett.¹⁹¹ A pillérek magassága 4,20 m, négyzetalaprajzuk oldalhosszúsága 0,45 m, betonalapozásuk pedig 1 m magas és 1,20 m széles lett volna. Utóbbi azonban utólag 2 méterre javították, a terhelést is nagyobbra, 56 000 kilogrammra becsülve – minden bizonnyal a tervet július 8-án felülvizsgáló városi mérnök, Radó Sándor korrekcióiról van szó.

A rajzokhoz az építési engedély szövege szerint eredetileg műszaki leírás is tartozott, de ezt nem őrizte meg az engedélyezési iratcsomó, ahogy a város építési bizottságának helyszíni szemlélén felvett jegyzőkönyvet sem. Annál nagyobb jelentőséggel bír az 1910. július 8-án kibocsátott építési engedély, melynek szövege Radó Sándor városi főmérnök saját kezű átiratában maradt fenn az engedélyezési iratok között. Feltételei főként az egykori kártyaszoba környékén elbontott falakat helyettesítő vasbeton szerkezet szilárdságát voltak hivatva növelni rúdvasak beillesztése és az alapo-

187 *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 3.

188 „Méltóságos Grf. Bissingen Ottóné Úrnő Korsó kávéház helyiségének átalakítási terve. Széchenyi tér 39. sz.” J. j. l. „Keleti Béla”. 47,3×24,2 cm. *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 13.

189 SEBESTYÉN: *Kávéházak tündöklése*. 61; „Csak később, midőn az udvarias és finom Rechnitzer megnyitotta a Corsót, akkor kaptak rá a marosvásárhelyi szép asszonyok a kávéházba járásra, mely a marosvásárhelyi kávéházak kőkorszakában ismeretlen dolog volt.” Székely Napló XLIV. 38. sz. (1914. március 8.) 2.

190 „Vasbetonoszlop 50.000 kg. terhelés hordására.” 1:20. J. j. l. „Dr. Sabathiel Richard s.k.” 18×40,5 cm. *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 12.

191 *Magyar életrajzi lexikon*. II. L–Z. Szerk. KENYERES Ágnes. Akadémiai, Bp., 1982. 557.

zás szélesítése által, de előírta a pillérek terhelési próbáját, valamint a kockázatos munkálatok állandó felügyeletét az építésvezető részéről.¹⁹²

Az átalakítás a belső tér gyökeres megújulásával járt együtt. A kávéházat Rechner 1910. október 31-én nyitotta meg,¹⁹³ kitűnő italokkal, hideg büfével várva vendégeit.¹⁹⁴ A sajtó szerint a csaknem 200 000 koronát felemésztő, a „legkényesebb ízlésnek is megfelelő” berendezés technikai és iparművészeti szempontból egyaránt remekműnek számított, nem csak a városban biztosítva a Korzó számára az elsőbbséget a kávéházak sorában.¹⁹⁵ Keleti Béla tervrajzát a belső teret ábrázoló 1910 utáni képeslapokkal egybevetve, jól leírható az enteriőr eme második korszaka is. Keleti alaprajza vázlatosan jelöli az épület sarkában a főbejárat szélfogóját, a négy biliárdasztalt, a kasszírnő pultját, valamint az újonnan kialakított szeparékát is. Ezek az alaprajzi körvonalak a képeslapok segítségével azonosíthatók, egyúttal arról is meggyőzőnek, hogy a javasolt szerkezeti és közlekedésszervezési átalakításokra valóban sor került. A felvételeken jól kivehető a térről nyíló főbejárat üvegezett, baldachinszerű fedett szélfogója, valamint ezzel szemben, a Korzó köz felőli oldalon a biliárdasztalok sora. Balra, a két pillérsorral tagolt, csarnokszerű térben sűrűsödnek a kávéházi asztalok, a pillérek körül továbbra is kárpitozott pamlagok növelték a befogadóképességet. A délnyugati fal mentén alakították ki az intimebb társasági együttlétet lehetővé tevő szeparékát. A lambériák fölé rögzítve több helyen cserepes szobanövényeket láthatunk. A világítást szecessziós mennyezeti csillárok, valamint a pillérek és az oldalfalak kandeláberein függő lámpák biztosították. A biliárdasztalok melletti falra és a délnyugati oldalfalra rögzítették a nagy méretű kávéházi órákat. A berendezés további igényes részletei a kasszírnő pultja, a pillérek tükrös borítása, valamint a falak mentén több helyen is azonosítható, világos színű paravánok. Megállapítható tehát, hogy az átalakítás során számos eszközzel növelték a befogadóképességet, ugyanakkor gyökeresen változott az enteriőr stílusa, hangsúlyosabban érvényesültek az 1910-es évekre jellemző geometrizáló tendenciák, akár a berendezés vonalvezetését, akár a

192 „Beadott kérése folytán engedélyt adunk arra, hogy a Széchenyi tér 39. sz. egyemeletes lakóépület földszinti helyiségeiben a csatolt és egyik példányban visszaadott tervrajz és műszaki leírás szerinti átalakításokat teljesítse a köv. feltételek mellett: 1.) A tervrajzon A–B-vel jelölt nyílt kiváltására 2 drb. 400 m/m szelvényű hengerelt vasgerenda alkalmazandó és az erre merőleges irányú falat alátámasztó 2 drb. 240 m/m-es tartó az előbbieket fölé helyezendő és nem az egyikbe szerelve, mint az a tervrajzon ki van tüntetve. 2.) Az A és B helyeken 45/45 cm-es keresztmetszetű vasbetonoszlopba 4 drb. 24 m/m-es rúdvas helyezendő. Ezen oszlopok alapfalai legalább 2.5 m² alapterülettel készítenők. 3.) A vasbeton oszlopok leállásolása 4 hét után kezdhető meg és a használatba vétel előtt terhelési próba alá veendő. 4.) A munka a terveket aláírt felelős szakértők állandó felügyelete alatt teljesítendő.” *Tanácsi iratok*, 4855/1910, 1; vö. *Rk. iratok*, 5548/1910.

193 Székely Ellenzék XIII. 163. sz. (1910. november 1.) 2.

194 Közélet I. 1. sz. (1910. november 9.) 14.

195 Székely Ellenzék XIII. 158. sz. (1910. október 23.) 3.

pillérek rovátkolt, szögletes formájú stilizált fejezeteit tekintjük. 1911-ben az *Erdélyi Pénzügy* lap pünkösdi melléklete, a Bernády-éra megvalósításait propagáló *Fejlődő Maros-Vásárhely* már ennek az új arculatnak az eleganciáját magasztalta.¹⁹⁶

Rechnitzer az átalakítást követően, 1911-ben ismét engedélyt kért a várostól egy, a főhomlokzat előtt húzódó terasz, valamint egy 4×9 m alapterületű kiosk felállítására, majd egy 15 m hosszú és 4 m széles lugas létesítésére, a közterületért fizetendő évi 1500 korona bér ellenében.¹⁹⁷ Hasonló létesítmények azonosíthatók is a korabeli képeslapokon és fotográfiákon. A sajtóból azt is tudjuk, hogy a fáradhatatlan Rechnitzer 1914 nyarán újabb befektetést eszközölt. A város már napok óta a világháború lázában égett, amikor augusztus 2-án arról értesítette vendégeit, hogy a helyiséget központi szellőztetővel látta el, teljesen füst- és huzatmentes belső teret alakítva ki.¹⁹⁸

Rechnitzer Adolf 1918. február 19-én mondott le végleg iparáról,¹⁹⁹ a kávéházat 210 000 koronáért eladta Lusztig László főpincérnek.²⁰⁰ Az impériumváltást követően, 1921. június 14-én Schulmeister Gábor váltott ki iparengedélyt a Korzó kávéház működtetésére.²⁰¹ Az 1920-as évek folyamán még létezett, de a több tulajdonost váltó és egyre kopottabb hírnevű lokál 1931 elején megszűnt.²⁰²

196 „Talán a helyesen fejlődő várost ez a kávéház jellemzi a legjobban, mintegy bebizonyítja, hogy a társas összejövetelekre, szórakozásokra milyen kellemes hatással lehet egy elegánsan berendezett kávéház, ahol a kultur ember a kávé mellett megtalál mindent, kellemességet, pontos és figyelmes kiszolgálást, a vidék, ország és külföld összes számottevő lapjait és folyóiratait. Külön említésre érdemes, szinte látványosság-számba megy a Korzó-kávéház pompás ragyogása, káprázatos, tüneményesen szép belső berendezése. Ami szépet, értékeset, kényelmeset, újszerűt és igazán vonzó a modern kávéházi kultúra, berendezés – művészt nyújthat – [!] az mind, mind feltalálható a Korzó-kávéházban. Olyan ez a nagystílu, fényes hely a maga művészies angol bútoraiival, márványasztalaival, impozáns oszlopsoraival, tükreivel, mint egy diszkrét, előkelő társasági klubhelyiség, amely az otthon minden kényelmét és vonzó kedélyességét nyújtja a látogatónak. Ezt a gyönyörű helyet Marosvásárhely rohamos fejlődése teremtetten meg és fogja kifejleszteni Erdély egyik legszebb, leghíresebb kávéházává.” Erdélyi Pénzügy II. 11. sz. (1911. június 1.). *Fejlődő Maros-Vásárhely* c. melléklet, oldalszámozás nélkül.

197 *Rk. iratok*, 422, 2356/1911. (hiányzó iratok)

198 SEBESTYÉN: *Kávéházak tündöklése*. 61; Székely Napló XLVI. 117. sz. (1902. augusztus 2.) 3.

199 *Iparengedélyek*. 96.

200 SEBESTYÉN Mihály: *Időtár V/2. 1900–1944. Pótlások, kiegészítések, javítások az Időtár II–III. kötetéhez*. Mentor Könyvek, Marosvásárhely, 2016. 289.

201 *Iparengedélyek*, 187.

202 Székelyföld XXXIII. 1. sz. (1931. február 2.) 3.

ZÁRÓGONDOLATOK. NÉHÁNY MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FELVETÉS

Az 1902-ben elkészült homlokzat ma is szemrevaló dísze Marosvásárhely főterének – érthető, ha a közlemékezet Bissingenné és nem a régen volt barokk megrendelők nevéhez köti az épületet. Tervezője jó érzékkel használta ki a sarok adottságait, ahol festői tömegelem, egy hagymakupolás sisakkal fedett, zárt sarokerkély hívja fel magára a figyelmet. A főhomlokzat átmetsződő pálcatagos keretelése és az erkélyajtók fölötti háromkaréjos szemöldökmező – benne Lázár-címerrel ékes, leveles tölgyágakkal övezett tárcsapajzs – a késő gótika formatarából merít. Az ablakok fölötti, vízszintes alapvonalról induló, háromszögben megemelt oromzatok a vimpergákra is emlékeztetnek, de plasztikus tagozataik a klasszikus architektúrát idézik. Mindez, a tornyos sarokerkélyvel kiegészülve, franciás ihletésű, historizáló szemléletmódot tükröz, melyre találunk is példát a századvég magyar építészetében, elég Lechner Ödön vagy Spiegel Frigyes korai munkásságára gondolnunk. Figyelemre méltó párhuzam a Pártos Gyula által a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara székházához 1898-ban készített terv, mely ugyan nem valósult meg, de az *Építő-Ipar* hasábjain ország-világ megismerhette – a hagymakupolás saroképitmény, az emeleti ablakok oromzatai és a kváderezett falfelület együttese erőteljesen emlékeztet a marosvásárhelyi terv megoldásaira.²⁰³

A hosszan hátranyúló oldalhomlokzat szerkezete, az ablakok pálcás keretelése a főhomlokzati megoldásokat viszi tovább, itt is folytatódik a profilozott emeleti oromzatok sora, ám a háromkaréjos szemöldökökben újszerű növényi dekoráció pompázik: egy erőteljes gyökérzetből kinövő, gránátalmaszerű töből kétoldalt kigyózó levelek és indák kúsznak szét, közöttük fonákjukról ábrázolt virágkelyhek és csüngő tulipánok láthatók, a kompozícióból felül három virágszál emelkedik ki. A lendületes mintázás, a virágok térbeli láttatása avatott mester kezére, a motívumkincs pedig a szecesszió térhódítására vall, bár a keret még nyilvánvalóan historizáló. De 1902-ben Marosvásárhelyen ez így is stílustörténeti jelentőséggel bír: a szecesszió helyi diadalútja még jóformán el sem kezdődött, az oldalhomlokzat árnyékában megbújó szemöldökdiszek az új stílus korai hírnökeinek számítanak.²⁰⁴

Kvalitásai ellenére a palota szinte társztalan a város századfordulós építészetében, melyben a gótizáló tendenciák amúgy sem honosodtak meg különösebb mértékben. Néhány párhuzamát azonban sikerült azonosítanunk a város földszintes lakóházainak sorában. Legközelebbi rokona a Márton Áron utca 21. szám alatti ház homlokzata, melynek szerkezete, pálcatagos keretelése, háromkaréjos szemöldökmezői és az

203 *Építő-Ipar* XXIII. 3. sz. (1899. január 19.) 18–19.

204 A szecessziós jelenségek helyi felbukkanásának időrendjéről lásd ORBÁN: *Hirschmann*. 183–184.

ezekbe foglalt virágos stukkóművek szerényebb kivitelben ugyan, de ténylegesen idézik a Bissingen-palota szecessziós és gótizáló elemeket felvonultató oldalhomlokzatát. Távolabbi visszfénye ennek egy ma már csak fotókról ismert, utcavonalba épített, földszintes lakóház homlokzati ornamentikája a régi város periferiáján, a kommunista városfejlesztés által letarolt Hosszú utcában: a kapuzat háromkaréjos, pálcatagos oromzata, a hat ablak számráthátíves szemöldökébe mintázott virágok gyatrább minőségben ugyan, de félreérthetetlenül jelzik, hogy a palota oldalhomlokzata nem maradt visszhangtalan a helyi épületplasztikában.²⁰⁵ Szintén a gótizálás és a florális szecesszió ötvözésére irányuló törekvést tükrözik a Hosszú utca 101. szám alatt pusztulófélben lévő kis villa számráthátíves nyílásai és magyaros motívumokkal tarkított, zsúfolt stukkóornamentikája, az ablakmellvédek virágdíszei itt is a Bissingen-palota oldalhomlokzatára emlékeztetnek. Gótizáló hatásokat mutatott a Kossuth Lajos u. 27. szám alatt álló, mára elbontott földszintes lakóház homlokzata is,²⁰⁶ bár erőteljes számráthátívei és konzolsora csak távoli rokonai a Bissingen-palota stílusának.

A városi levéltár sajnos nem fedi fel előttünk az 1902-es nagyszabású átalakítás tervezőjének kilétét. Úgy véljük ugyanis, hogy a helyi építészetben szokatlan stíuselemeket felmutató, jó minőségű terv aligha születhetett az amúgy nagy tapasztalattal rendelkező és megbízható építőmester, Soós Pál műhelyében. Bár kétségtelen, hogy a sarokerkély-motívum később is feltűnik munkái között: a Köteles Sámuel és Bolyai utcák sarkára épített emeletes ház (1909) ma is a város ékessége, tervrajzán ráadásul gótizáló fiatornyok is feltűnnek az erkély fölött.²⁰⁷ A Korzó köz felőli oldalhomlokzat szecessziós ornamentikája sem feltétlenül Soós Pál ötlete lehetett, az idősödő mester ugyanis köztudottan idegenkedett az új stílustól. Inkább egy tájékozott tervezőt sejténénk a háttérben, aki tisztában volt a 19. század végének fejleményeivel a magyar építészetben. A kivitelezés szinte összes részletében követte a homlokzati tervet, ami nemcsak az építőmester szakértelmét dicséri, de az építőművészeti szempontok hangsúlyosságát is jelzi. A terven kivehető vázlatos dekoráció pontosan viszsza-köszön a homlokzaton: a szemöldökök ornamentikájától a sarokerkély mellvédjén pihenő bagolyig minden szerepel rajta. Ez további részletrajzok létezésére utal, melyeknek az engedélyezési terv elnagyolt, de hű összegzése lehetett. Amint láhattuk, a megrendelő családjában mind a művészi igény, mind a lehetőség megvolt egy felkészült építész bevonására a tervezés folyamatába – kiterjedt kapcsolatrendszerük révén akár a fővárosból is. Ám ma még nem tudható, hogy valamelyik helyi építőmérnök, a városban megforduló budapesti építészek egyike, netalántán a két év múlva felbukkanó Berzenczey Domokos, Keleti Béla, Pecz Samu (utóbbi stílusától nem is idegen az épület) vagy egy teljesen más szereplő rejtőzködik az 1902-es homlokzatterv mö-

205 Az épületet egy, Bach Loránd által készített fotóról ismerjük.

206 MAN: *i. m.* 154.

207 Uo. 412. Az épület földszintje Benkő László kollégiumi nyomdájának adott otthont.

gött. Egyelőre nem is kívánunk a stíluskritikai alapon álló attribúciók ingoványos talajára lépni, így a kérdést, bízva a további források felbukkanásában, nyitva hagyjuk.

FROM BAROQUE HOUSE TO COFFEE HOUSE. THE TRANSFORMATIONS OF THE BISSINGEN PALACE FROM TÂRGU MUREȘ

Keywords: *Târgu Mureș; architecture; historicism; coffee house; Domokos Berzenczey; Béla Keleti*

The study provides insight into certain aspects of the past of the building in Târgu Mureș that stands on the corner of the Trandafirilor Square with the Béla Bartók Street. In 1765-1766, on this land plot, Earl Ferenc Földvári had raised a baroque style, multi-storey building with the contribution of master builder Paul Schmidt. The family's coat-of-arms on the main façade was sculpted by Anton Schuchbauer, while the interior wall painting of the staircase figuring Hungarian kings and leaders was painted by Paul Seblauer. In the second half of the 19th century the building ended up in the property of the Lázár earls and the widow of Otto Bissingen, Eleonóra Lázár, in 1902, transformed it into a representative palace, according to the newest tendencies of the period. Due to its historicizing main façade and the closed, turreted corner balcony the building became one of the most elegant among those located in the historic town center. Not long after, the ground floor hosted the renowned coffee house named Korzó, run by Adolf Rechnitzer, thus, the newest transformations were elaborated in line with the needs of the establishment. In 1904, based on the plans of architect Domokos Berzenczey, the capacity of the halls of the ground floor were expanded. The elegant furnishings, in art nouveau style, were made by Károly Tóthfalusi, a local carpenter with experience in France and England. In 1910 the expansion of the space continued with the help of entrepreneur Béla Keleti. The reinforced concrete pillars were designed by a famous expert in the field, Richárd Sabathiel from Budapest. Simultaneously, all interior arrangements and furnishings were renewed according to the geometric art nouveau style.

CASĂ BAROCĂ, CAFENEA ANTEBELICĂ. METAMORFOZELE PALATULUI BISSINGEN DIN TÂRGU MUREȘ

Cuvinte-cheie: *Târgu Mureș; arhitectură; istorism; cafenea; Domokos Berzenczey; Béla Keleti*

Studiul prezintă unele aspecte din trecutul clădirii târgumureșene aflate pe colțul pieței Trandafirilor cu strada Béla Bartók. Pe acest lot, contele Földvári Ferenc a ridicat în anii 1765-1766, prin contribuția maistrului constructor Paul Schmidt, o remarcabilă clădire în stil baroc. Stema familiei, de pe fațada principală, a fost realizată de către sculptorul Anton Schuchbauer, iar pictura murală interioară, de pe casa scării, de către pictorul Paul Seblauer.

În a doua parte a secolului al XIX-lea clădirea a ajuns în proprietatea conților Lázár, iar văduva lui Ottó Bissingen, Eleonóra Lázár, în anul 1902, a transformat-o într-un palat reprezentativ, conform noilor necesități ale epocii. Datorită fațadei principale, realizată în spiritul istorismului și a balconului închis, acoperit cu un coif bulbiform, amplasat pe colț, clădirea a devenit una dintre cele mai elegante din centrul istoric al orașului. În curând, la parter a fost înființată renumita cafenea Korzó, proprietatea lui Adolf Rechnitzer, noile transformări au fost marcate de necesitățile acestei întreprinderi. În anul 1904, pe baza planurilor arhitectului Domokos Berzenczey a fost mărită capacitatea sălilor de la parter, mobilierul elegant în stil secesion a fost confecționat de către Károly Tóthfalusi, un tâmplar local pregătit în Franța și Anglia. În anul 1910 s-a continuat lărgirea spațiului, de data aceasta cu ajutorul antreprenorului Béla Keleti. Pilonii din beton armat au fost proiectați de un renumit expert în domeniu, Richárd Sabathiel din Budapesta. Totodată, amenajările interioare și mobilierul au fost reînnoite în stilul secesionului geometrizant.

KÉPJEGYZÉK/LIST OF ILLUSTRATIONS/LISTA IMAGINILOR

1. A Bissingen-palota homlokzatának átalakítási terve, 1902. Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára, Városi tanács iratai, 2897/1902, 8./The transformation plan of the Bissingen palace's façade, 1902. Mureș County Office of the Romanian National Archives, Archives of the town of Târgu Mureș, Documents of the town council, 2897/1902, 8./Planul de transformare a fațadei palatului Bissingen, 1902. Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale Române, Primăria municipiului Târgu Mureș, Consiliul orașului, 2897/1902, 8.
2. Átalakítási terv, 1904. Berzenczey Domokos. Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára, Városi tanács iratai, 4855/1910, 11./Transformation plan, 1904. Domokos Berzenczey. Mureș County Office of the Romanian National Archives, Archives of the town of Târgu Mureș, Documents of the town council, 4855/1910, 11./Plan de transformare, 1904. Domokos Berzenczey. Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale Române, Primăria municipiului Târgu Mureș, Consiliul orașului, 4855/1910, 11.
3. Átalakítási terv, 1910. Keleti Béla. Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára, Városi tanács iratai, 4855/1910, 13./Transformation plan, 1910. Béla Keleti. Mureș County Office of the Romanian National Archives, Archives of the town of Târgu Mureș, Documents of the town council, 4855/1910, 13./Plan de transformare, 1910. Béla Keleti. Serviciul Județean Mureș al Arhivelor Naționale Române, Primăria municipiului Târgu Mureș, Consiliul orașului, 4855/1910, 13.
4. A Korzó kávéház első berendezése, 1905. Képeslap Csepregy András gyűjteményéből/The first interior furnishing of the Korzó coffee house, 1905. Postcard from the collection of András Csepregy/Prima amenajare interioară a cafenelei Korzó, 1905. Carte poștală din colecția lui András Csepregy
5. A Korzó kávéház második berendezése, 1910 után. Képeslap Csepregy András gyűjteményéből/The second interior furnishing of the Korzó coffee house, after 1910. Postcard from the collection of András Csepregy/A doua amenajare a cafenelei Korzó, după 1910. Carte poștală din colecția lui András Csepregy
6. A Bissingen-palota épülete, 1909. Képeslap Csepregy András gyűjteményéből/The building of the Bissingen palace, 1909. Postcard from the collection of András Csepregy/Clădirea palatului Bissingen, 1909. Carte poștală din colecția lui András Csepregy

ORBÁN JÁNOS

1. A Bissingen-palota homlokzatának átalakítási terve, 1902

2. Átalakítási terv, 1904. Berzenczey Domokos

3. Átalakítási terv, 1910. Keleti Béla

4. A Korzó kávéház első berendezése, 1905

6. A Bissingen-palota épülete, 1909

Rechnitzer Adolf Korzó kávéháza, Marosvásárhelyt.

5. A Korzó kávéház második berendezése, 1910 után